

Viggo Hørup og nationalliberalismen

Af Claus Friisberg

Man finder en række overensstemmelser mellem f.eks. Orla Lehmanns ultraliberalisme og Viggo Hørups radikalisme; og hvad der gælder for Hørup, gælder i endnu højere grad for nogle af de radikale, der sluttede sig til ham, som f.eks. Edvard Brandes og P. Munch. På denne baggrund er det misvisende at betegne Hørups tro på bonderealismen som et vidnesbyrd om, hvor lidt han forstod, at mennesket ikke kan leve af brød alene. I denne artikel påviser studielektor, cand.mag. Claus Friisberg, at Hørups radikalisme må betegnes som en moderniseret udgave af de nationalliberales liberalisme fra før marts 1848. Endvidere påvises det, at Hørups bestræbelse på at skabe en radikalisme, der kunne appellere til såvel bønder som arbejdere, studenter og købmænd, slog fejl; hans brud med Berg i 1883-84 er det ydre udtryk for, at dette projekt kuldsejlede.

Problematik og tese

Det er almindelig kendt, at den førende politiker blandt de radikale venstrepolitikere i forrige århundrede, Viggo Hørup, var præget af et stærkt had til nationalliberalismen. Han gjorde derfor alt, hvad han kunne for at bekæmpe denne fløj inden for Højre. Som følge af den kulturelle og politiske kamp, der udkæmpedes mellem Hørup og hans tilhængere¹ på den ene side og de nationalliberale på den anden, har man antaget, at Hørup selvsagt ikke på væsentlige punkter kunne videreføre de nationalliberales politiske ideer; påstanden er den, at medens de nationalliberales politiske og ideologiske position var idealistisk, var Viggo Hørups position præget af en yderliggående realisme eller materialisme. Vi møder f.eks. dette synspunkt hos Troels Fink, der karakteriserer Hørups politiske tilbageblik fra 1884 på denne måde: »Næppe nogetsteds er Hørups begrænsede politiske synsfelt kommet så stærkt til udtryk som i disse notater, der forblev

1. Her spillede ikke mindst Edvard Brandes og til en vis grad også broderen Georg Brandes en rolle, om end den sidste ikke var så meget af en partigænger som den første. Se Claus Friisberg: »Edv. Brandes mellem Hørup og Berg«, *Historie. Jyske Samlinger*, ny række IX,3, 1971, s. 386ff.

i skrivebordsskuffen ... her har [han] lagt den maske, han ellers gerne dækkede sig bag. Man kan undre sig over hans tro på, at bonderealismen kunne nøjes med smør, jernbaner og skadeligt vands afledning, og hans had mod grundtvigianerne for deres sans for poesi, eventyr og nationalitet er vidnesbyrd om, hvor lidt han forstod, at mennesket ikke kan leve af brød alene.² Vurderingen svarer i øvrigt meget godt til en udbredt opfattelse blandt Hørups politiske modstandere inden for Venstre af, hvad han stod for. I sine erindringer karakteriserer lederen af Det moderate Venstre, Frede Bojsen, Hørup som materialist og nihilist. At han ikke brød sig om Hørup, lagde han i øvrigt heller ikke skjul på i sine samtidige offentlige udtalelser: Under Folketingets behandling i efteråret 1878 af finanslovsforslaget for 1879-80 nægtede han at gå ind i en debat med Hørup med den begrundelse, at han var en kold person, så negativ og ætsende, at det ikke tjente noget formål at kommentere hans bemærkninger under debatten. Når folket for alvor blev klar over, hvad han førte i sit skjold, ville klapfinalen blive til forskrækkelse.³

Over for disse synspunkter vil jeg argumentere for et andet: Ligesom nationalliberale politikere som f.eks. Orla Lehmann (i hans ultraliberale periode, dvs. til ca. 1850) og D.G. Monrad var Viggo Hørup en idealistisk, liberal politiker. Han tilhørte den samme liberale tradition som disse og hyldede de samme grundlæggende værdier. Det, der skabte uenigheden, var, at han mente, at de grundlæggende værdier skulle praktiseres på en anden måde, end de nationalliberale gjorde, specielt da de trak mod højre. Min argumentation i det følgende bygger delvis på den samme kilde, som Fink bruger, Hørups politiske tilbageblik fra 1884, suppleret med enkelte andre Høruptekster. Hertil kommer naturligvis tekster af henholdsvis Monrad og Lehmann, der kaster lys over, hvor de to mest fremtrædende nationalliberale politikere stod i ideologisk henseende.

Hørups politiske tilbageblik 1884

Baggrund og tone

Ved udgangen af 1883 udløb de tre venstrepolitikere Christen Bergs, Edvard Brandes' og Viggo Hørups forpagtning af venstredagbladet *Morgenbladet*, uden at kontrakten blev fornyet af de ejere, hvis interesser blev va-

2. Troels Fink: *Estruptidens politiske historie 1875-1894*, Odense 1986, s. 277.

3. Kristian Hvidt (udg.): *Frede Bojsens politiske erindringer*, København 1963, s. 89; *Rigsdagstidende, Forhandlingerne paa Folketinget 1878-79*, sp. 264.

Hørup placerer en ny valse med påskriften REPUBLIK i lirekassen, mens Edvard Brandes er på vej væk med den gamle, som der står GRUNDTVIGIAN ... på. Det satiriske blad *Punchs* kommentar til samarbejdet mellem Berg, Hørup og Brandes på *Morgenbladet*. (Efter Hans Lund og Arne Fog Pedersen: *Et folk vågner. Venstre i 100 år: 1870-1901*, København 1970).

retaget af den ene af bladets udgivere, Christen Berg. I denne situation måtte man spørge sig selv, om den stærke modsætning, der havde vist sig mellem Berg og Brandes-Hørup i forbindelse med bruddet mellem dem på *Morgenbladet*, ikke også ville dukke op i Folketinget? Ville de tre politikere blive i det samme parti? Eller ville det blive spaltet? Som bekendt endte det i november 1884 med, at Berg, fulgt af et mindretal inden for Folketingets Venstre, brød ud af sit parti og sluttede sig til Det moderate

Venstre, som nu blev kendt under betegnelsen Danmarks Venstre; Folketingets Venstre, som stadig oftere blev kaldt Det europæiske Venstre, fortsatte som en 25 mand stor gruppe under ledelse af Viggo Hørup, der herefter var blevet »partihøvding«. ⁴ Samtidig blev han eneredaktør af det nye dagblad *Politiken*, der begyndte at udkomme den 1. oktober; bemærkelsesværdigt var det, at den Edvard Brandes, der havde været sideordnet med Hørup i indflydelse på *Morgenbladet*, ikke fik den samme status på *Politiken*. ⁵

Hørups artikel »Politisk Tilbageblik« blev til i denne interregnumsperiode, hvor det stadig ikke var klart, om han og Brandes ville begynde udgivelsen af et nyt dagblad, og om de ville bryde med Berg på Rigsdagen. Anledningen til, at han skrev artiklen, som ikke blev trykt før efter hans død, var, at Georg Brandes, der var i færd med at skrive bogen *Det moderne Gennembruds Mænd*, havde tænkt sig, at den også skulle indeholde et kapitel om Hørup; derfor ville han gerne have en liste over, hvor han kunne finde vigtige Høruptaler og indlæg. ⁶ I stedet for at forsyne Georg Brandes med de oplysninger, han havde ønsket, gik Hørup i gang med at skrive en redegørelse for, hvad der var hans politiske mål, og hvorledes han havde prøvet og stadig prøvede at realisere det. Det er klart, at hvis artiklen skulle have været offentliggjort, var der adskillige ting, han ikke ville have røbet: der var ikke nogen grund til at støde eventuelle samarbejdspartnere unødigt på manchetterne, og det ville være en rigtig dårlig ide at røbe, hvilken strategi han fulgte i sin politiske kamp. Det ville have svaret til at vise folk, man spillede kort med, hvilken hånd man havde fået.

Man må gå ud fra, at Hørups særlige situation på det tidspunkt, han skrev, til dels forklarer den stemning, der præger hans politiske tilbageblik; det er stærkt optaget af problematikken overlegenhed kontra mindreværdsfølelse og af, at de, der hidtil har været overlegne, skal rykkes ned i et naturligt niveau, medens de underlegne tilsvarende skal op på dette niveau. Selv om Hørup skælder andre venstrefolk ud for ikke at have optrådt med tilstrækkelig selvfølelse i forhold til de overlegne nationalliberale – medens han ikke nævner sig selv – er det dog tydeligt, at hans voldsomme optagethed af dette tema må hænge sammen med, at det var et

4. Claus Friisberg 1971, s. 430ff.; Kristian Hvidt: *Edvard Brandes. En radikal blæksprutte*, København 1987, s. 211f.

5. Kristian Hvidt 1987, s. 216ff.

6. Karsten Thorborg: »Den unge Viggo Hørup«, *Historie. Jyske Samlinger*, ny række VII, 1966-67, s. 277, note 19.

problem for ham selv. Resultatet er, at Hørups tone bliver præget af indestængt ærgrelse, misundelse og forbitrelse. Om man så skal tage det som sandheden om hans position, ved jeg ikke. Det er snarere sandheden om, hvorledes hans egne følelser kunne være i forhold til politiske modstandere, hvortil ikke alene hørte nationalliberale, men også visse venstrefolk af moderat observans; derimod kan man næppe sige, at det politiske tilbageblik er mere sandt end hans andre politiske indlæg, for så vidt det gælder hans grundlæggende politiske ståsted; for reelt svarer det, han skriver herom i det politiske tilbageblik, til det, han også udtalte offentligt om sine politiske holdninger.

Hovedsynspunkterne i tilbageblikket

I sit tilbageblik skriver Hørup, at det var hans mål at omdanne bondepartiet Venstre til et almindelig rationelt demokrati.⁷ Han lagde vægten på, at der blev gennemført en social revolution, dvs. at rangforordningen i folket blev en anden. Først når man havde nået en anden rangforordning i folket, var det tid at få en anden regering. Han syntes, at den almindelige europæiske tilstand var latterlig: Nogle tusinder familier var den offentlige mening, og millionerne var ikke andet end bønderne og soldaterne i komedierne. Der var mange af dem, men de var kun med som statister. Derfor havde han sagt til bønderne: »I er den offentlige mening!«, til den offentlige mening: »I er en klike«. I begyndelsen havde det klinget mærkeligt, men efterhånden var det blevet accepteret. På denne måde havde han gjort alvor af den almindelige valgret. Mindretallet klyngede sig ganske vist stadig til magten, men nu kunne det ikke længere forsvare sin magtbesiddelse ved at henvise til opinionen. I stedet måtte det henvise til Gud, konge og fædreland eller lignende.

Problemet var – skrev Hørup videre – at hverken de andre venstreførere eller folket var helt til at stole på. Det, der var galt med de andre venstreførere, var for det første, at de var defensive og lagde for meget vægt på, hvad deres modstandere mente om dem. De prøvede at blive gode nok ved at antage modstandernes opfattelse af, hvad der var gode manerer, kultur osv. Det andet problem var, at de var for ivrige efter at blive ministre. Gang på gang havde der gennem de sidste 15 år været risiko for, at moderate venstrepolitikere prøvede at danne ministerium med de nationalliberale; det ville have været katastrofalt, hvis det var

7. Vilhelm Nielsen m.fl. (udg.): *Viggo Hørup i Skrift og Tale*, I-III, København, 1902-04, I, s. 3-10.

lykkedes, fordi resultatet ville være blevet, at de ville være blevet opsugget af disses kultur; de ville have antaget deres ideologi og have ført stort set den samme politik, som de stod for med fæstningsbyggeri og militarisme. Bøndernes og dermed folkets problem var, at de begyndte at tage grundtvigianismen til sig, men som åndsmagt var den »det første århundredes fantastiske kultur lavet til for menigmand, den er som politik nationalliberalismen omsat til folkebrug«. Heldigvis havde nationalliberalismen ikke kendt sin besøgstid, for ellers ville den være gået i alliance med grundtvigianernes repræsentanter på tinge, Det moderate Venstre.

Hørups syn på de grundlæggende værdier

I en artikel i Det forenede Venstres hovedstadsorgan *Morgenbladet* 2. august 1874 gjorde Hørup sig til talsmand for, at der skulle føres realistisk politik i den forstand, at man skulle bort fra stemningspolitik, principrytteri etc. Hermed sigtede han selvsagt til den måde, de nationalliberale havde ført politik på i tiden mellem de slesvigske krige, f.eks. den ejderpolitiske linie, de havde søgt at føre igennem til sejr i 1863. Men samtidig betonedede han, at han ikke var tilhænger af den form for realpolitik, der under påskud af at føre realpolitik foragtede alle grundsætninger, som lod hånt om tro og love, og som bøjede retten efter, hvad der var nyttigt og hensigtsmæssigt for det regerende parti. Det var en til Højre. Formuleringerne viser Hørup som en realistisk idealist. Som de nationalliberale knytter Hørup nogle grundlæggende værdier til begreber som folk, frihed, lighed, opinion, fornuft, udvikling, det almene vel og fædreland. I det følgende undersøger jeg, hvad han lægger i disse begreber, hvilken genealogi de har, og om Hørups forståelse af dem er idealistisk. Da der naturligvis er en forbindelse mellem begreberne – f.eks. mellem lighed og frihed – holdes de ikke skarpt adskilt.

Begrebet folket er selvsagt helt grundlæggende hos Hørup; det bør – som Hørup er inde på i sit metaforiske sprog – være hovedpersonen; det fremgår også af »teaterprogrammet«, grundloven af 1866, der opererer med almindelig valgret til det vigtigste ting, Folketinget; det må betyde, at folket skal have hovedrollen; samtidig bør folket gennemgå en udvikling, således at det kan leve op til sin hovedrolle; der skal foregå en social revolution; dermed menes tydeligt nok ikke, at staten skal lave om på de økonomiske vilkår for de forskellige grupper, men at de grupper, som man kan inddele befolkningen i, skal have den samme status; i politisk og kulturel henseende skal man regne alle, der har valgret, for at være ligestillede borgere. De skal alle bestemme, for de har den samme

værdi og indsigt; hvad enten de er arbejdere, bønder eller studenter – de tæller alle lige meget. At det er det, der er meningen, fremgår endnu tydeligere af Hørups tale ved grundlovsfesten i Frederiksberg have i 1884;⁸ her hævder han, at man befinder sig i et tidsrum, »hvor det vokser i bredden, hvor folkets tanker og vilje siver gennem nye lag, sænker sig med sin grøde i folkets masse og forvandler almue til borgere«. Det, som præger tiden, er »en offentlig mening, der arbejder lige til bunden af folket, en almen drøftelse af fædrelandets anliggender, der tager enhver mand med og gør hver enkelt til medejer af folkets tanker, til lodtager i folkets vilje«. Indbyggerne er blevet borgere; de er strømmen, der pulserer fra hjertet til de fineste årer, de er livet; man kan derfor godt bruge betegnelsen folkets ånd herom, siger Hørup; den borgerlige fremtid bygger på borgersindet i folket. »Det er ikke love, der skaber folk lige så lidt som klæder. Men når et folk har gjort skridt fremad, så lægger det love under sig for at vinde fodfæste til det næste skridt. Når en dreng er vokset gennem de gamle klæder, får han ny; men det er væksten, der er sagen, ikke klæderne«.

Almuen er ved at blive omdannet til myndige borgere; de, der tidligere var almue, skal bestemme på lige fod med andre grupper i samfundet; det vil der komme noget meget bedre ud af, end hvis det alene er det udpinte åndsaristokrati, der bestemmer. Landet vil blive rigere, fordi folket vil have sans for, at der skal arbejdes med jernbaner, smør etc.

Bag Hørups lovprisning af folket ligger der uden tvivl en idealisering af bonden; det fremgår måske ikke så tydeligt af det, der er refereret ovenfor, men så meget desto tydeligere er der berettet herom i et brev af 26. oktober 1882, som den første leder af Studentersamfundet, overlærer Victor Pingel, sendte til Georg Brandes; her refererede han et foredrag, Hørup havde holdt i det netop grundlagte Studentersamfund: »Hørup ... talte om det glædelige i den store kamp mellem land og by, den naturlige udjævningsproces mellem bønder og borgere. Han mente, at nu var vi omtrent nået til det punkt, at væsken i de to samkvemshavende kar var kommet i ligevægt. Bønderne havde nu tilkæmpet sig byboernes respekt, og de specielle hovedstadsvenstre'r, det socialistiske og det litterære, ville snart finde deres plads inden for det landlige venstres ramme«. Hertil knytter Pingel denne meget interessante kommentar:

8. Vilhelm Nielsen m.fl. (udg.), II, 1902-04, s. 3-6.

tar: Hans betragtninger forekom mig forresten at være »noget abstrakt idealistiske og optimistiske«; dette skyldtes, at Hørup slet ikke ville tillægge modsætningsforholdet mellem bønder og husmænd nogen betydning.⁹

Hørups tro på folket er altså meget stærk. Alligevel kan man ikke frakende ham en vis ambivalens i forhold til dette folk; for han er jo noget bekymret for, at bønderne er ved at komme ind på et vildspor gennem deres optagethed af grundtvigianismen. En trøst er det dog for ham, at hans egen agitatoriske indsats trods alt har været et væsentligt bidrag til at holde dem på den rette vej. Hermed er også sagt noget andet om Hørup, nemlig at han trods al sin tale om, at der ikke rigtig i hans egen tid er nogen, der rager op som i gamle dage, dog ser sig selv som den, der skal proppe de rette anskuelser ind i hovedet på folket. Han er føreren, der leder det ad den rette vej, som får det til at indse, hvad der er i dets interesse. I hans nedsivningsteori ligger der den præmis, at de rette forestillinger om lighed, frihed etc. kommer ovenfra.

Hørups tro på folket er præget af den opprioritering af folket, som man finder hos præromantikere som Herder og Rousseau, og som videreførtes i universalromantikken. For Herder var den afgørende enhed folket, ikke staten, og dets folkeånd, som den gav sig udslag i sprog, historie og kultur.¹⁰ I universalromantikken så man bonden som naturens muntre søn, der takket være sin umiddelbarhed og kontakt med det ægte i tilværelsen, f.eks. naturen, simpel levevis etc., var i stand til at erkende nogle sandheder, som de udspekulerede ikke kunne finde.¹¹ Hørups idealisering af bonden går i sidste ende tilbage til Rousseaus lovprisning af det naturlige og svarer til den idealisering, som blev den nordamerikan-

9. Morten Borup (udg.): *Georg og Edvard Brandes' Brevveksling*, III, København 1940, s. 359. Andre udtalelser af Hørup går i samme retning og dokumenterer således, at Hørup ganske givet har sagt det, som Pingel refererer ham for, jf. f.eks. Wilhelm Nielsen m.fl. (udg.) 1902-04, III, s. 112f.

10. J.G. Herder: *Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit*, ed. H.G. Gadamer, Frankfurt a.M. 1967, s. 66f. og samme forfatter: »Ideen ...«, *Sämtliche Werke*, ed. Surphan, Berlin 1877-1913, XIV, s. 204f.

11. Jf. naturens søn i Oehlenschlägers digt *Guldhornene* og naturens muntre søn i *Aladdin*; den samme tankegang ligger bag flere af H.C. Andersens eventyr; det er et barn, der endnu ikke er fordærvet af for megen civilisation, der i *Kejserens Klæder* er i stand til at sige de forløsende ord: »Ja, men han har jo ikke noget på«. Tankefiguren er stort set den samme hos Hørup, når han modstiller »det brede, materielle folk« med »det spinkle, udpinte åndsaristokrati«.

ske indianer til del i det 18. århundrede, jf. betegnelsen »den ædle vilde«. ¹²

Påstanden er altså, at Hørups opfattelse af folket er præget af en romantisk idealisme, og det kan måske godt forekomme overraskende, når man tænker på, at han gør så meget ud af at hævde, at i nutiden er det realismen, det gælder; han vil i alt fald gøre sit til, at fantasteriet bliver ud-drevet og erstattet af realisme. For at komme til klarhed over dette spørgsmål er det nødvendigt at definere idealisme og romantik, der ifølge litteraturhistorikeren Hans Hauge er to sider af samme sag. Kendetegnene for den idealistiske position er, at mennesket *skaber* nogle forestillinger, der er mere fuldendte end den virkelighed, fra hvilken der bruges byggeklodser (i form af sansninger, fakta osv.), og at det ønsker/ bestræber sig på/drømmer om, at tilværelsen kan indrettes, så disse forestillinger bliver til virkelighed. ¹³ Hørup skaber (med hjælp fra præromantikere og romantikere) den forestilling hos sig selv, at folk fra forskellige befolkningsgrupper (bønder, arbejdere, studenter) vil se bort fra de skillelinier, der er mellem dem i økonomisk, social og kulturel henseende; der vil ske en deling efter anskuelser, og folket vil sikre, at demokratiet bliver rationelt. Et sådant program rummer selvsagt stærke elementer af idealisme. 1864 demonstrerede måske nok, at troen på, at et dansk militær kunne udrette noget, byggede på sand; men 1864 fjernede ikke troen på folket, tværtimod.

Hvad *ligheden* angår, har jeg allerede i det foregående antydnet, at Hørups lighedsbegreb ikke var materielt i sit indhold; som typisk liberal var han tilhænger af, at statsmagten overlod den sfære, som Habermas kalder den private, dvs. den sfære, hvor vareproduktionen og fordelingen foregår, ¹⁴ til sig selv. Han mente, at erhvervslivet ville trives bedst, hvis man indrettede samfundet demokratisk; for et demokratisk samfund krævede myndige borgere, der var lige ansete, og dette ville være det bedste incita-

12. I en anmeldelse af Leo Tandrup's bog *Ravn* (der udkom i 1980) har P.G. Lindhardt en bemærkning, der også godt kan bruges på Hørup; han karakteriserer folket som et begreb, der for mange kulturradikale var et romantisk begreb, der »nogenlunde svarede til, hvad Gud var for idealistiske forgængere«; bemærkningen går ganske vist på den radikale historiker Kristian Erslev og hans platoniske kærlighed til folket; men den træffer også Hørup. P.G. Lindhardt: Anm. af Leo Tandrup: *Ravn I-II, Historie, Jyske Samlinger*, ny række XIII,4, 1981, s. 351; Karsten Thorborg (udg.): *Hørup i breve og digte*, København 1981, s. 63; samme forfatter 1966-67, s. 281 og 293f.

13. Hans Hauge: *K.E. Løgstrup – en moderne profet*, København 1992, specielt s. 90ff. Jf. Henrich Steffens: *Indledning til filosofiske Forelæsninger*, København, 3. udg. 1968, s. 26-28.

14. Jürgen Habermas: *Borgerlig offentlighed*, Oslo 1974, s. 27ff.

ment til, at de – som der også står i tilbageblikket – ville bestræbe sig på og ville blive inddraget i at opbygge et rigere samfund. At der for ham var denne sammenhæng mellem det rationelle demokrati, han plæderede for, og den økonomiske foretagsomhed, viser sig endnu tydeligere i hans tale for grundloven den 5. juni 1884 i Frederiksberg Have, for i talen knyttede han en sammenhæng mellem en myndiggørelse af folket og en større erhvervsmæssig foretagsomhed: »Har vi ikke råd til at holde heder og overdrev, langt mindre har vi råd til at holde døde pletter i vort folk, hvor intet trives uden gammel fordom og gammel overtro, gammel myndighed og gammel frygt, langt mindre har vi råd til at holde sure huller i vort folk, hvor det bobler af dum beundring for dem, der ikke fortjener det – begge dele lige foragteligt. Et lille folks løsen må være: nu er ingen til overs, vi har brug for alle... Det er friheden, der spreder tanker og vilje over landet og forvandler et almuesfolk til et folk af tænkende og villende mænd«.

Hørup havde altså ikke sans for, at det kunne blive et problem for demokratiets funktionsduelighed, hvis den økonomiske ulighed blev alt for stor i et kapitalistisk samfund, og at samfundet kunne blive tvunget til at gribe ind over for problemerne – f.eks. med en aktiv socialpolitik. Han kunne formodentlig godt se, at en forudsætning for, at folket viste sig myndigt, var, at de sociale forskelle ikke blev for store. Men han troede på, at når man fik skabt et sandt liberalt, demokratisk samfund, ville så store uligheder ikke indfinde sig. Samfundet ville blive rigere, og rigdommene skulle nok blive spredt nogenlunde ligeligt, så økonomiske og sociale modsætninger ikke ville gøre det svært for de grupper, han henvendte sig til, at stå sammen. Først skete tingene ude i samfundet, og derefter var det blot lovgivernes rolle at konfirmere det, der i grunden allerede var sket, gennem de nødvendige love. Først sent – i sin afskedstale i Havdrup den 15. maj 1895 – erkendte Hørup, at hans synspunkt måske havde været for optimistisk; der kunne faktisk være fare for, at nogle af bønderne blev så rige og store på den, at de ikke ville stå sammen med husmændene. Men det førte ikke til, at han opgav sin idealforestilling: Såvel bønderne som husmændene burde holde sammen politisk; derfor takkede han gårdmændene i Køgekredsen for, at de aldrig havde skilt deres sag fra de små, og for, at de ikke havde ladet sig diktere af sparekassebogen, da det kneb.

Den lighed, som man skulle kæmpe for, var, at indbyggerne blev lige-stillet i politisk og juridisk henseende. På dette punkt var Hørup til gengæld meget progressiv: Han var en af dem, der i Folketinget i 1880 talte varmest for kvindernes rettigheder, da tinget behandlede venstre-
manden Frederik Bajers lovforslag om, at de gifte kvinder skulle have rådighed over det, de erhvervede ved selvstændig virksomhed. Under fol-

ketingsdebatten udtalte Hørup, at når kvinden indgik ægteskab, blev hun underkastet et værgemål, der var langt strengere end det, som gjaldt for umyndige børn og mænd, der var umyndiggjort. Den nærmeste parallel til den gifte danske kvindes retlige stilling var det forhold, der herskede i oldtidens Rom mellem herren og hans slave.¹⁵

Grundlæggende var Hørups opfattelse af lighedsspørgsmålet i overensstemmelse med de herskende liberale anskuelser på hans tid; derimod var han mere radikal end de fleste andre, når det kom til spørgsmålet om virkelig at sikre, at den juridiske og politiske lighed blev en realitet. I sit indlæg om kvindernes rettigheder i Folketinget i 1880 røbede han i øvrigt, hvad hans radikalitet hang sammen med. Han gjorde nemlig opmærksom på, at jo mere viden, man skaffede sig om en sag, jo mere tilbøjelig blev man også til at gå ind for, at der måtte gøres noget radikalt for at løse problemet. Om ikke andet viser dette udsagn, at han selv levede op til sit udsagn, at demokratiet skulle være rationelt. Når man lod fornuftens lys falde over områder, hvor sædvane og gamle fordomme rådede, ja så tog man selvsagt konsekvensen af, at ens fornuft fortalte en, at her var der behov for reformer. I den situation lod man sig ikke påvirke af, at ens følelser eventuelt var knyttet til nogle gamle sædvaner, som det kunne gøre ondt at gøre op med. Her var ingen pardon; de sædvaner, der ikke kunne holde for fornuftens klare lys, skulle rives op med rode. Hørups holdning i denne sag viser ham som et barn af oplysningstiden. Hans synspunkter på ligheden svarer i øvrigt nøje til dem, man finder i den franske menneskerettighedserklæring fra 1789.

Ved frihed forstod Hørup – som nævnt –, at hver mand blev deltager i de politiske beslutninger. Folket var indehaver af suveræniteten, så det skulle have den fulde magt. Derfor var den almindelige valgret så vigtig, for den var udtryk for, at det forholdt sig på denne måde. Og derfor var Folketinget – som var det koncentrerede udtryk for det suveræne folk – det vigtigste statsorgan, vigtigere end både den udøvende og den dømmende magt og selvfølgelig også vigtigere end Landstinget, af hvis 66 medlemmer kun de 27 var valgt ved almindelig valgret.¹⁶ Heraf fulgte na-

15. *Rigsdagstidende. Forhandlingerne paa Folketinget 1879-80*, sp. 2064-2079; Torben Krogh: *Viggo Hørup*, København 1984, s. 212f.

16. Ved et møde i Gothersgades Exerccerhus 30. december 1878 sagde Hørup, at det folketingsflertal, der udgik af den almindelige valgret, var landets højeste myndighed; det havde hverken nogen over eller ved siden af sig. *Morgenbladet* den 31. december 1878. Om udviklingen i Hørups syn på Folketinget se *Nordsjællands Tidende* 13. juli 1872, citeret i Karsten Thorborg: »Viggo Hørup«, *Historisk Tidsskrift*, 81,1, 1981, s. 155; Karsten Thorborg: *Viggo Hørup i breve og digte*, 1981, s. 125; Torben Krogh 1984, s. 188.

turligvis også, at Hørup måtte være tilhænger af folketingsparlamentarismen, for hvis folket ikke via sin sammensætning af Folketinget måtte bestemme, hvilken regering der skulle dannes, ville dets fulde suverænitet jo ikke blive respekteret. Hørup og venstremændene i almindelighed kaldte den type demokrati, de ønskede, for folkets selvstyre. I sin omtale heraf kunne Hørup blive helt lyrisk – som i talen i Højby sommeren 1883: »... folkets selvstyre ... er intet kongeorde. Det ord er bondefødt ... den dag kommer, da det skal blive en daglig nødvendighed for et ærekært folk, selvfølgelig som luften, vi ånder, som sproget, vi taler. Ja, den dag skal komme, da det ord ligger over vort land, højt og varmt som lyset en sommerdag. Det er en livsnødvendighed for et lille folk som vort. Al vor fremtid hænger deri, al vor ret til at være noget for os selv, al vor velværd, al vor lykke«. ¹⁷

Hørups udsagn om folkets deltagelse i de politiske beslutninger kan tolkes på den måde, at han var tilhænger af det, politologerne har kaldt deltagelsesdemokrati: den form for demokrati, der går ud på, at befolkningen ikke alene skal være et vælgerkorps, hvis vigtigste aktivitet er at stemme ved valgene; den skal være deltager i den politiske proces, både fordi den selv vil vinde i indsigt og myndighed ved at deltage aktivt i den politiske debat, og fordi de politiske beslutninger vil blive bedre, hvis de hviler på en demokratisk debat, som så mange som muligt bidrager til. ¹⁸ Hørups syn på den offentlige mening bestyrker indtrykket af ham som tilhænger af deltagelsesdemokratiet. Jf. f.eks. denne formulering i grundlovsstalen 1884: »Vor borgerlige fremtid bygger vi på borgersindet i vort folk, på den offentlige mening, som alene kan bære den. Man kan håne den offentlige mening, foragte den, træde den under fode, men den offentlige mening sejrer til sidst.« Den samme høje vurdering af den offentlige mening kommer til udtryk i tilbageblikket, hvis synspunkt er, at de nationalliberale bevarede deres stærke politiske stilling meget længere, end der var dækning for i valgresultaterne, fordi de beherskede den offentlige mening. Hvad det gjaldt om for Hørup og hans partifæller, var at få de manges mening anerkendt som den offentlige mening.

Hørup som deltagelsesdemokratiets mand er dog ikke en entydig kendsgerning. Ved nøjere eftersyn viser det sig, at hans indstilling er ambivalent – som hans holdning til folket rummede ambivalens. Han er

17. Vilhelm Nielsen m.fl. (udg.) 1902-04, II, s. 241ff.

18. Palle Svensson: »Demokrati og politisk deltagelse«, *Festskrift til Erik Rasmussen*, Århus 1977, s. 289ff.

nemlig også fast overbevist om, at der ikke må røkkes det mindste ved folkestyrets karakter af repræsentativt demokrati; når der har været valg, ligger det fulde ansvar hos de valgte politikere i Folketinget; de er folkevilljens udtryk, og grupper af vælgere skal ikke komme og blande sig for at lægge pres på de valgte. Synspunktet kom f.eks. frem i Hørups tale i Højby. Han gjorde forsamlingen opmærksom på, at da rigsdagssamlingen 1882-83 sluttede, vedtog Folketinget en adresse til kongen, der meddelte ham, at der ikke ville komme nogen »akkord« mellem det grundlovsbrydende ministerium Estrup og Folketinget. Herefter fortsætter han: »Vi folketingsmænd kunne vel have ventet til næste sommer [hvor der skulle være folketingsvalg] med at høre vælgernes mening, men der var den iver over de sjællandske bønder, at de måtte sige os allerede nu, at de er med, og deraf kommer disse møder«. Derefter fulgte lollikerne, falstringerne, jyderne og fynboerne sjællændernes eksempel. Når Hørup i en tale, hvis sigte ellers er at samle så megen opbakning bag Venstres krav om folketingsparlamentarisme som muligt, alligevel kommer med en ganske vist noget indpakket bebrejdelse til sine vælgere for deres iver efter at stå ansigt til ansigt med deres politikere, vidner det meget stærkt om hans hæv-delse af folketingspolitikernes primat i forhold til vælgerne. Det er også værd at bemærke, at Hørup som de andre ledende venstrepolitikere minus Christen Berg oprindeligt var modstander af, at der skulle indkaldes et delegeretmøde for partiet Venstre, som hver valgkreds' organisation valgte tre repræsentanter til; i 1887 bekæmpede han og de andre venstreledere med held denne tanke, medens de temmelig modstræbende opgav deres modstand mod denne »overrigsdag« i 1888 efter forårets mislykkede for-ligsforhandlinger.¹⁹

Hvad Hørups holdning til opinionen angår, siger han jo ganske vist, at hans bestræbelse er, at den opinion, der bliver herskende, skal være den, der udtrykker de manges meninger; men omvendt er det jo tydeligt, at han bestemt ikke går i dialog med de mange for at få de politiske synspunkter frem, som de har. Han går ud fra, at hans egne politiske synspunkter er de manges, og så gør han det bedste, han kan, for vinde opinionen for dem. Hans tilbageblik viser jo f.eks., at han ikke blot tog til efterretning, at grundtvigianismen var ved at blive en åndsmagt blandt bønderne; den skulle bekæmpes, for bøndernes sande interesse måtte være realisme, ikke et fantasteri, der karakteriseres som »nationalliberalismens spilde-

19. Niels Neergaard: *Erindringer. Fra Ungdomsaarene og fra mit offentlige Liv 1854-94*. København 1935, s. 213.

vand«. At det var så som så med dialogen på de politiske møder, kommer også frem på mødet i Højby. Her spurgte Hørup forsamlingen på 6.000 mand, om de var med på Fyn, eller om de tænkte noget for sig selv. Forsamlingens svar udlagde han derefter, sådan som det passede ham: »Jeg forstår Dem sådan ... Jeg forstår dem sådan ...«. Hørup kunne selvsagt ikke uden videre gå ud fra, at bønder, arbejdere, studenter og købmænd (de fire grupper, han nævnte i grundlovstalen 1884) tænkte, som han selv gjorde. For man kommer ikke uden om, at hans synspunkt på demokratiet var stærkt idealistisk (som hans lyriske besyngelse af folkets selvstyre foroven viser). Han havde den opfattelse, at almeninteressen var vigtigere end de enkelte gruppers særlige økonomiske interesser; det gjaldt landets fremgang, dets lykke, folkets ære og velfærd. I omtalen af hans afskedsord til hans vælgere i 1894 har jeg allerede været inde på, at han var meget imod, at bønderne lod deres politiske orientering bestemmes af deres pengepung. I talen i Højby formulerede han det således: »... lad det blive klart for alle, at det, vi vil, det er *landets* fremgang. Bøndernes sag er ingen bondesag, men det er folkets ære og landets lykke«. Selv om Hørup så skarpt betonedede i sit tilbageblik, at det nu gjaldt om at arbejde med det materielle: skadeligt vands afledning, bygning af jernbaner etc., er det tydeligt, at han ikke forbandt sig med en snæver interessepolitik. Tilslutningen i befolkningen til disse idealistiske synspunkter var nok ikke helt så stor, som han selv gav udtryk for i den offentlige debat; hans afskedstale i Havdrup den 15. maj 1894 viser, at han er ved at nå til en erkendelse heraf – om end han selvsagt stadig er overbevist om, at hans egen idealistiske tilgang til politik er den rette.

Som sagt mente Bojsen, at Hørups ætsende, negative ironi viste, at han var nihilist. At hans ironi kunne være ætsende, ville Estrup ganske givet skrive under på, for han og hans ministerium fik den ene gang efter den anden kærligheden at føle, således i den berømte/berygtede »Hvad-skal-det-nytte-tale« i Folketinget i 1883: Folketinget havde slået fæstningen ud af regeringschefens hånd både i 1876 og nu i marts 1883, sagde Hørup. Det var Folketingets og dermed folkets ære; det var derimod ikke ministerens ære, at han var fortsat som regeringschef efter at have lidt et nederlag i et spørgsmål, som han anså for »en livssag«, for »... det er ingen ære at overleve sine livssager. Den kirkegård, hvor en mand har begravet sine døde livsopgaver, er sandelig ingen hædersplads for ham at besøge ...«. ²⁰ Hørups ironi kunne dog også være blidere i to-

20. *Rigsdagstidende, Forhandlingerne paa Folketinget 1882-83*, sp. 3271ff.

nen – om end blidheden selvsagt dækkede over den snært, som modstanderen fik med: I sin grundlovstale 1884 nævnte han f.eks., at der i alle samfund fandtes folk, der ikke troede, at noget kunne forandres til det bedre. »Kina er et sådant land. Der er kinesere andre steder end i Kina. Hvert land har sine. På denne festdag vil vi dog om vore konservative alene mindes, at de er vore landsmænd... de dyrker deres guder inde i de templer og pagoder, hvor de ofrer til fædrelandets frelse...«. Så er de placeret som de forbenede, forstokkede individer, de er, og som dem, der ved bedre, kun kan have et træk på skulderen til overs for, idet de siger »Oh, Herre Gud«.

Ironien betyder dog ikke, at Hørup er nihilist; den er udtryk for en bestræbelse på at pille de store ned fra deres piedestal, så de kommer i niveau med andre mennesker; den vidner om en demokratisk bestræbelse. Sådant så Kierkegaard, hvis skrifter Hørup en overgang var intenst optaget af, i alt fald på det; han formulerer synspunktet således i sin dagbog 29. januar 1835, hvor det hedder, at mestertyven – en slags Robin Hoodtype – må »tænkes udrustet med en høj grad af humor, som meget vel kan forenes med hans misfornøjelse, der netop vil gøre ham satirisk og ... dog let kan forenes med hans udspring af den simple folkeklasse, af nationens rod«.²¹ Også de nationalliberales ledende talsmand i 1840'erne, Orla Lehmann, har udtalt sig om sin brug af ironien og humoren – i et brev fra 1843 til sin kommende svigermoder, Bolette Puggaard. Han er endnu klarere end Kierkegaard. Ironiens og humorens fordel er at anbringe tingene i denne verden i det rette perspektiv. »Det er denne latter over det relative, der vil udgive sig for det absolutte, det er denne nødværge mod alt, hvad der vil overvælde, det er denne trang til uden at tabe livets alvor af sindet eller øjet at se den komiske side ved verden; det er denne demokratiske forsoning, hvormed de små kommer til deres ret ved at se de stores og det stores lidenhed, som oftest hos mig er blevet anset for kunsthed, hovmod, frivolitet«.²² Lehmann, der var blevet kritiseret af Bolette Puggaard og genstanden for sine ægteskabsplaner, Marie Puggaard, for at være for ironisk railerende, hævder altså, at det må være tilladt at væbne sig med ironi over for dem, der sætter sig selv på den høje hest; de er ikke helt så store, som de selv tror; de er ikke så overlegne, som de bilder sig ind; almindelige mennesker skal også have noget at have sagt; i denne ironi lå der

21. Søren Kierkegaard: *Dagbøger i udvalg 1834-46*, København 1994, s. 14.

22. Hanne Engberg: *En kærlighedshistorie. Maria og Orla Lehmann 1843-49*, København 1991, s. 58ff.; Rigsarkivet, Orla Lehmanns privatarkiv, 5864 A.3.

altså et demokratisk element.²³ Ifølge Hanne Engberg er Lehmanns overvejelser inspireret af Hegels betragtninger over emnerne ironi og humor; det samme gælder Kierkegaard. De var altså alment tankegods blandt dannede mennesker, og Hørup har naturligvis som ivrig Kierkegaard-læser stiftet bekendtskab med tankerne, som han derefter har praktiseret i eminent grad.²⁴

Hørup er udviklingsoptimist.²⁵ Det mål, han kæmper for: folkets selvstyre, landets ære og velfærd, skal nok blive realiseret; udviklingen fremad er uafvendelig; det kan godt være, at der er nogle konservative, der prøver at stikke en kæp i hjulet på fremskridtsmændene, men det får ikke nytte, for – som Hørup siger i grundlovstalen i 1884 – ligesom jorden går rundt både med stilstandsfolk og fremskridtsmænd, således skrider tiden »sit mål i møde«. Målet er »samfundets forvandling – fra det ringere til det bedre, fra uret til ret, fra ret til større ret, fra gammelt til nyt«. Man har forladt de aristokratiske tider, hvor det alene gror i toppen, og er kommet ind i en tidsalder, hvor det vokser i bredden, hvor almuen forvandles til borgere. Hvorfra ved Hørup, at denne udvikling ikke lader sig standse? Jo, han sammenligner samfundets udvikling med den vækst, som er naturlig, og som både mennesker, dyr og planter er underkastet. De metaforer, Hørup bruger for at illustrere dette synspunkt, er drengen, der vokser, og forårets uafvendelige komme; samfundet udvikler sig som drengen, og når udviklingen er kommet tilstrækkelig langt, får samfundet nye love, som drengen får nye klæder; men – tilføjer Hørup – det er væksten, der er sagen, ikke klæderne. Det kan godt være, at det trækker længere ud med anerkendelsen af folkets selvstyre, end man havde regnet med, og man udspekulerer alle mulige planer for at få det gjort til virkelighed; men de betyder i grunden ingenting, for lige pludselig en dag vil det gamle være fejlet til side på grund af den stille udvikling, der har fundet sted i borgernes indstilling, i opinionen etc. Pludselig en dag konstaterer vi, at det forår, der lod vente på sig, er kommet ganske af sig selv, for medens vi utålmodigt har spejdet efter det, er safterne i træerne dag for dag steget fra roden til toppen, og – siger Hørup – »vi forstår, at omvæltningen er kom-

23. Hanne Engberg 1991, s. 58ff.; Rigsarkivet, Orla Lehmanns privatarkiv, 5864 A.3.

24. Grunden til, at han har været tiltrukket af den kierkegaardske spot og ironi, skal søges i hans opvækst, som påvist af Karsten Thorborg 1966-67, s. 279. Thorborg bygger først og fremmest sin tolkning på Hørups brev til kusinen Henriette Steen fra sommeren 1873, i sin helhed er det trykt i Karsten Thorborg (udg.) 1981, s. 59-67.

25. De betragtninger over udviklingen, der refereres i det følgende, er hentet fra Hørups grundlovstale 1884.

met, at den er kommet, som foråret kommer, som skoven kommer, fordi naturen er stærkere end alle indvendinger, og fordi menneskelig bagvendthed dog kun til en vis grad evner at forvrænge livets egne veje«.

Organismetankegangen er typisk for universalromantikken, om end den går længere tilbage, for man finder den allerede hos en klassicist som Goethe; i sit udspring går den tilbage til en præromantiker som J.G. Herder. Ikke mindst litteraturhistorikeren Aage Henriksen har betonet, at denne tankegang, der binder klassicisme og romantik sammen, var grundlæggende inden for den universalromantiske digtnings opfattelse af tilværelsen.²⁶ Karakteristisk for den er, at den anskuer udviklingen som organisk vækst, som kan sammenlignes med den vækst, man finder i den levende natur. På dansk grund blev et historiesyn, der byggede på romantisk organismetænkning, første gang præsenteret af Henrich Steffens i hans forelæsninger i 1802-03. Ifølge Steffens bestod historien ikke af en tilfældig sammenhobning af kendsgerninger, men betegnede en sammenhængende udvikling, hvor den ene tidsalder fødte den anden.²⁷ Hver tidsalder levede om end i mere eller mindre forandret skikkelse videre i den anden. Endvidere mente han, at udviklingen bevægede sig hen imod et endemål, der ville være kendetegnet ved, at de herlige tider (guldalderen), man havde kendt ved historiens begyndelse, igen ville vende tilbage. Hans historiesyn var med andre ord en sekulariseret udgave af den jødisk-kristne forestilling om paradys, syndefald, straffen i form af synd og død og de sidste tider, hvor gudsriget ville indfinde sig, og synd og død ville forsvinde. Det enkelte menneske var nok udstyret med frihed – skrev Steffens – til at gribe ind i historiens gang, men tog man et overblik over det historiske forløb, opdagede man, at det var så som så med denne frihed. Inden for historien herskede nødvendigheden.

Det er tydeligt, at der er klare paralleller mellem Hørups opfattelse af historien og Herders og Steffens': troen på, at historien havde et mål, at det gik fremad, at udviklingen ikke lod sig stoppe, at menneskene nok kunne gribe ind (det forsøgte han jo selv at gøre gennem sin journalistiske og politiske virksomhed), men at slutresultatet dog ville blive det samme, uanset hvad det enkelte menneske foretog sig. Dermed er selvfølgelig ikke sagt, at Hørup stod under direkte indflydelse af de to tænkere; for de-

26. Aage Henriksen: *Ideologihistorie*, København 1975, s. 13ff. Jf. i øvrigt også Sven Møller Kristensen: *Den dobbelte eros*. København, 2. oplag 1966, s. 35ff.

27. Jf. »... intet i historien, ingen enkelt tidsalders, ingen enkelt nations individualitet kan forstås fuldkommen uden ved dens nødvendige forbindelse med hele historien«. Citat fra Henrich Steffens 1968 s. 27.

res synspunkter blev udbredt i mange forskellige versioner og blev en almindelig tankefigur i det 19. århundrede. Det, der er sagt, er, at hans historieopfattelse (og dermed også politikopfattelse) var idealistisk, metafysisk i sit præg. For der var naturligvis ingen som helst beviskraft i hans vækstmetaforer; for det første er det tvivlsomt, om det er relevant at sammenligne det historiske forløb med en drengs vækst eller med de safter, der stiger op i et træ om foråret; for det andet kan vækstbilledet lige så godt udlægges på den måde, at det illustrerer, at historien ikke ender med udviklingen af et bedre samfund, for når det drejer sig om vækst, er det meget vanskeligt at sige, at et stadium af vækst skulle være bedre end et andet – bortset fra, at det slutter med død eller bortvisnen.

Er der også spor af Hegels historiefilosofiske ideer i Hørups opfattelse af det historiske forløb? Selve forestillingen om, at historien bevæger sig frem mod et endemål, og at der undervejs er tale om stadige fremskridt, er så almindelig, at den ikke kan kaldes specielt hegelsk; f.eks. finder man også en udtalt fremskridtstro hos den franske filosof og politiker Condorcet.²⁸ Hegels fremskridtstro er lidt anderledes end Condorcets. Han opfattede monistisk verden som en enhed af tanke, væren, fornuft og virkelighed, der kunne tage form af ideer, samfundsinstitutioner, kunst og kultur; idehistorisk kaldes denne position panlogisk ontologi (alt eksisterende er – ret beset – logos = tanke). Han identificerede det absolutte med det guddommelige, som han samtidig mente kom til udfoldelse i historiens bevægelse hen mod stadig mere oplyste, civiliserede, humane og frie samfund. Det, der er specielt for den hegelske fremskridtstro, er altså, at Hegels kriterium for, om der er tale om fremskridt, er knyttet til frihedsbegrebet. Efterhånden som kulturen udvikler sig og samfundene når stadig højere kulturtrin, bliver friheden mere udtalt.²⁹ Hegels påstand var, at når frihedsbegrebet først på et eller andet tidspunkt var kommet ind i verden, så var det uafvendeligt, at friheden ville manifestere sig mere og mere. Så vidt jeg kan se, er Hørups udviklingsoptimisme knyttet til den samme forestilling. Han bruger ganske vist natur- og organismemetaforen til at illu-

28. Condorcets fremskridtsbegreb er i høj grad knyttet til troen på fornuftens og oplysningens fremgang, jf. »Rapport et projet de décret sur l'organisation générale de l'instruction«, *Assemblée législative, 20 et 21. avril 1792*, Paris 1792 og »L'Égalité d'éducation«, *Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain*, Paris 1794, Xe époque.

29. En udmærket gennemgang af disse hegelske synspunkter finder man hos den danske filosof Hans Brøchner i hans bog *Philosophiens Historie i Grundrids*, København 1873, s. 264ff. En bredere indføring finder man i Frederick Copleston, S.J.: *A History of Philosophy*, Volume VII: Fichte to Nietzsche, New York 1974, s. 159-247, af særlig interesse er redegørelsen s. 215-225.

strere, hvorfor udviklingen er uafvendelig, men det forklarer jo ikke, hvorfor han er så fast overbevist om, at det i sidste ende vil ende med, at folkets selvstyre (friheden forstået som folkets autonomi) vil sejre. Såvel Hørups faste overbevisning, at frihed og fremskridt hører sammen, og at de med sikkerhed indtræffer, er præget af en hegelsk tankegang. Dermed er selvfølgelig ikke sagt, at Hørup er bevidst om, at hans fremskridtstro hviler på et hegelsk grundlag.³⁰ I øvrigt er der også ellers spor af en hegelsk betragtningsmåde i tilbageblikket fra 1884, for her hedder det, at samtidig med, at forfatterne slog ind på den realistiske vej, begyndte grundtvigianismen at gøre almuen litterær. Dette karakteriserer Hørup som tingenes naturlige dialektik. At vi her finder et spor af den hegelske anskuelse, at et fænomen avler sin modsætning, og at det er i konfrontationen mellem disse to, at springet til et højere stadium – begrebs- og samfundsmæssigt – skabes, er let at se.

Inddrager vi den mand, hvis tanker lå til grund for Det litterære Venstre, Georg Brandes, og hans yngre brøder Edvard Brandes, den praktiske organisator af Det litterære Venstre, er det endnu tydeligere, at radikalismens historiesyn og frihedsbegreb havde en hegelsk inspiration.³¹ Idehistorisk må man bestemme brødrene Brandes som venstrehegelianere og nyhumanister og som tilhængere af den livsanskuelse, som Erik M. Christensen har kaldt optimistisk dualisme;³² deres anvendelse af de hegelske og nyhumanistiske ideer på kulturen og samfundet placerede dem som progressive samfundskritikere, der havde brug for at alliere sig med en anden progressiv, Hørup, hvis individualisme og synspunkter på fremskridt, frihed og historiens forløb kunne minde om deres egne – om end de hos Hørup ikke var så bevidstgjorte som hos de to brødre og derfor blev udtrykt lidt mindre filosofisk skarpt. Når man – som jeg – hævder, at Hørups tro på frihed (folkets selvstyre) og fremskridtet havde et metafysisk præg, må man selvsagt også kalde hans livssyn optimistisk dualistisk.

I sine to afhandlinger »Den unge Viggo Hørup« fra 1966 og »Viggo Hørup« fra 1981 tegner Karsten Thorborg billedet af Hørup som en mand,

30. Disse betragtninger er inspireret af Hans Hauge 1992, s. 296. Her gør han opmærksom på, at Løgstrups påstand, at når fordringen en gang er blevet til, er den uigenkaldelig, er udtryk for hegelsk tankegang; på akkurat samme måde ser Hegel på frihedsbegrebet.

31. Jf. Georg Brandes: *Samlede Skrifter*, IV, København 1900, s. 11f. (indledningsforelesningen til *Hovedstrømninger...*) og Edvard Brandes' jomfrutale i Folketinget 1880; her slog han fast, at for ham var det guddommelige logos, allørnuften. *Rigsdagstidende. Forhandlingerne paa Folketinget 1880-81*, sp. 445ff.

32. Erik M. Christensen: »Guldalderen som idehistorisk periode. H.C. Ørstedes optimistiske dualisme«, *Festskrift til Gustav Albeck*, Århus 1966, f.eks. s. 15-19, 21-25.

der inspireret af Kierkegaard baserede sin livsanskuelse og sit politiske standpunkt i et eksistentielt, subjektivt valg.³³ Denne tydning har meget for sig, men den udelukker ikke den tolkning, som jeg har præsteret ovenfor af, hvad der var det grundlæggende indhold i Hørups politiske ideer.³⁴ For det eksistentielle valg, Hørup foretog, var altså valget af disse ideers gyldighed. I øvrigt er det nok værd at notere, at kategorien subjektiv – således som Hørup forstår den – i høj grad er en romantisk idealistisk kategori; de romantisk idealistiske filosoffer var godt klare over, at deres spekulationer over tilværelsens grund var funderet i det menneskelige subjekt og derfor subjektive; det, der imidlertid er deres pointe, er, at selv om de funderer deres analyse af tilværelsen på det subjektive, opnår de alligevel en erkendelse, som de må anse for at have en absolut gyldighed.³⁵ Forskellen mellem Kierkegaard (og med ham Hørup) på den ene side og disse idealistiske filosoffer var formodentlig, at medens de mente, at de med udgangspunkt i selvet ad tankens vej kunne udrede, hvori det absolutte bestod, var Hørup – inspireret af Kierkegaard – lidt mere ydmyg; han mente ikke, at han ad den vej kunne nå det absolutte; det højeste absolutte, han kunne nå, var det absolutte, der havde en subjektiv gyldighed, dvs. en gyldighed for ham selv og måske også for andre, hvis de – som han – tilegnede sig livsanskuelsen i et eksistentielt valg. Dette er formodentlig baggrunden for, at han i et brev af 21. december 1889 til Henriette Steen vendte sig imod, at folk umærkeligt blev lempet over i Venstre, for – som Hørup udtrykte det – »hvad bryder jeg mig om, at pelsen er en demokratisk pels eller en aristokratisk pels, når fåret ... er det samme?... Hvad det kommer an på, er bruddet, omslaget, vendingens brathed; når man snyder for den, er der snydt for det altsammen ...«.³⁶

Med ovenstående analyse og tolkning af Hørups politiske tilbageblik, hans tale i Højby i 1883 og hans grundlovstale i 1884 mener jeg at have dokumenteret, at Hørup på den ene side så sig selv som den store realist, hvis politiske kamp gik ud på at fratage de nationalliberale deres domine-

33. Karsten Thorborg 1966-67, s. 294-298; samme forfatter: »Viggo Hørup« 1981, f.eks. s. 136-141.

34. Hvorvidt Thorborg mener, at konsekvensen af hans tydning er denne udelukkelse, ved jeg ikke; det er lidt vanskeligt at blive klog på, når man læser artiklen fra 1966-67; hans artikel fra 1981 efterlader dog mindre tvivl.

35. Jf. f.eks. Henrich Steffens 1968, s. 106f. og Frederick Coplestons beskrivelse af, hvad der var det grundlæggende erkendelsesprincip inden for de postkantianske idealistiske systemer: »... the Universe knows itself in and through the mind of man. And philosophy can be interpreted as the self-knowledge of the Absolute«. Frederick Copleston, S.J. 1974, s. 10.

36. Karsten Thorborg (udg.) 1981, s. 235.

rende position inden for kultur og politik, så de ikke fortsat kunne fylde den danske befolkning med illusioner, der førte ud i ulykker for folk og fædreland. Da de nationalliberale begyndte at tabe deres indflydelse, dukkede der desværre – set ud fra Hørups synspunkt – en ny slags nationalliberale op, oven i købet inden for det parti, som Hørup selv tilhørte; det var grundtvigianerne, hvis mangel på realistisk sans han gik til kamp imod ved at knytte det grundtvigianske fantasteri sammen med militarisme. På den anden side var Hørups egen politiske indsats båret af hans kamp for at sikre, at værdier, der byggede på en idealistisk, ja undertiden metafysisk grund, kom til at råde inden for det danske samfund. Disse værdier stammede dels fra oplysningstiden, dels gik de tilbage til præromantikere og egentlige romantikere. Tager man hans forbundsfæller, brandesianerne, med, er det idealistiske, metafysiske indslag i radikalismens idegrundlag endnu tydeligere. Som vi skal se nedenfor, er der faktisk grund til at inkludere ikke mindst de to brødre Brandes, fordi Hørups samarbejde med brødrene, især Edvard Brandes, nok blev politisk tættere og dermed i højere grad kom til at tegne den radikale profil, end han oprindeligt havde tænkt sig og ønsket.³⁷ Anlægger man historikeren Jan Ifversens synspunkt på forholdet mellem samfund og metafysik, er Hørups transcendering af de ideer, han havde om, hvorledes samfundet skulle indrettes, ikke overraskende; for ifølge Ifversen er magten i et samfund knyttet til dets transcendens: For at samfundets medlemmer skal opleve statens magtudøvelse som legitim, er det nødvendigt, at der er nogen, der producerer metafysiske ideer, som tilværelsen og samfundet ses som en afspejling af. Når samfundet forandrer sig grundlæggende – som det gjorde i det 19. århundrede – , er der brug for nye transcendentale politiske ideer.³⁸

Havde Hørup sans for det almene vel?

Er der noget, som Hørups politiske tilbageblik dokumenterer, er det, at han har set det som sin opgave at sætte skel og i den forbindelse at gennemføre en række opgør med politiske modstandere som nationalliberale, moderate venstrefolk og konservative. Det var ikke kun i en konfidentiel kilde som det politiske tilbageblik, at Hørup udtrykte sig drastisk. Under debatten i Folketinget i efteråret 1877, da spændingen mellem de moderate og radikale var voksende, uden at det dog endnu formelt var kommet til et brud, sagde han: »Jeg er overbevist om, at den modsætning, der nu er til

37. Jf. Claus Friisberg 1971, s. 389-391.

38. Jan Ifversen: »Det politiske, magten og samfundet«, *Den jyske historiker*, 47, 1989, s. 11.

stede her i landet, går meget dybere, og den er meget mindre bygget på teorier, doktriner og politiske modsætninger end på noget, som snarere ligner racemodsætninger«. ³⁹

Ud fra disse formuleringer ville det være nærliggende at tro, at Hørups mål var ensidigt at fremme sine vælgeres interesser på andre gruppers bekostning. Man skulle ikke tro, at han havde sans for, at de politiske beslutninger skulle tjene helheden, det almene vel. Således så han imidlertid ikke selv på det. For han var præget af den rousseauske tankefigur, at om-sættes fællesviljen i politiske beslutninger, vil de være i overensstemmelse med det fælles vel; de vil falde i tråd med det, der objektivt er samfundets fællesinteresse. ⁴⁰ Når almuen kommer til at bestå af borgere, og der skabes en offentlig mening, som hver enkelt har lod og del i gennem sin deltagelse i drøftelsen af samfundets anliggender, ja så bliver konsekvensen, at folket gør skridt fremad og lægger love under sig for at vinde fodfæste til det næste skridt. ⁴¹ Det må betyde, at de love, der vedtages på den rette demokratiske måde, er dem, hele folket objektivt har brug for. Tager folket sit demokratiske ansvar alvorligt ved at være politisk aktivt, vil de vedtagne love få denne karakter. Hørup mener altså, at selv om han fører udryddelseskrig mod politiske modstandere og besejrer dem, vil de samfund ændringer, der bliver resultatet, også være i de overvundnes interesse. Det siger han i øvrigt også direkte i sin grundlovstale 1884: de konservative er vore landsmænd. »Når de dyrker deres guder inde i de templer og pagoder, hvor de ofrer til samfundets frelse, så véd vi, at samfundets udvikling også kommer dem til gode«, hævder han.

Hørups voldsomme konfrontationspolitik skal ikke ses i et klassekampsperspektiv, men i lyset af hans hegelsk inspirerede overbevisning om, at ved at stille sig på frihedens og fremskridtets side, ved at gå realismens ærinde imod det romantiske fantasteri og dermed imod dem, som Hørup kalder stilstandsmændene, vil man yde sit bidrag til at gøre Danmark til et bedre land; det var derfor han kunne tale om, at bøndernes sag ikke var nogen bondesag; det var derfor han kunne finde det naturligt, at såvel bønder som studenter, købmænd og arbejdere gik sammen i hans Venstre; det parti skulle som helhed lægge sin lod i vægtskålen til fordel for folkets selvstyre. At denne tanke gik af med sejren, måtte være til fordel for alle disse grupper, for sejren ville skabe lykke og velfærd for folket og hævde landets ære.

39. *Rigsdagstidende, Forhandlingerne paa Folketinget 1877-78*, sp. 148f.

40. Jean Jaques Rousseau: »Tout gouvernement légitime est républicain«, *Du Contrat Social*, Paris 1762, Livre II, chapitre 6.

41. Grundlovstalen 1884.

Hørups synspunkter på den politiske kamp er i overensstemmelse med J.A. Hansens; det er ikke så underligt, for det var med støtte fra J.A. Hansen, at han kom ind i politik på et program, der var præget af de standpunkter, som hans fraktion inden for Det forende Venstre repræsenterede.⁴² Hørup omtalte altid J.A. Hansen med den største respekt – også efter hans forsmædelige fald fra den politiske magt i 1877. J.A. Hansen havde tre grundlæggende politiske anskuelser: Vælgermassen skulle dele sig efter anskuelser, den virkelige politiske modsætning gik mellem folkets masse: borger- og bondestanden på den ene side, aristokratiet og bureaukratiet på den anden; Bondevennerne skulle udforme deres politiske program efter, hvad der ville være til gavn for hele samfundet; det skulle ikke identificere sig med snævre bondeinteresser. Under debatten om den almindelige valgret i den grundlovgivende rigsforsamling formulerede J.A. Hansen synspunkt nr. 2 således: »Det er den hovedforandring, der er foregået, at statsstyrelsen i fremtiden skal støtte sig til folkets store masse, borger- og bondestanden, i stedet for, at den i over 170 år har støttet sig til bureaukratiet, aristokratiet og ridderskaber og ridderskabsaspiranter. Det er den store forskel, den store forandring, der er indtrådt, at regeringen i fremtiden skal støtte sig til folkets masse«.⁴³

Som man ser, er J.A. Hansen ikke fri for også at tage nogle klassekampsbriller på; men som han stiller modsætningen op, finder vi på den ene side flere klasser, der står sammen: såvel bønder som borgere; på den anden side er den gamle privilegerede overklasse af adel, godsejere og høje embedsmænd så placeret. Denne opdeling svarer meget godt til Hørups, hvor han (i tilbageblikket) taler om det spinkle udpinte åndsaristokrati på den ene side og det brede, materielle folk på den anden. I J.A. Hansens synspunkt: *Del Jer efter anskuelser* lå der, at uanset om man boede i land eller i by, burde man tage bestik af, om man tilhørte det, han kaldte folkets brede masse eller ej. Folkets brede masse burde tilslutte sig Bondevennerne. Det var dumt, at byhåndværkere ikke ville stemme på Bondevennerne, fordi de rynkede på næsen af folk, der var bønder. Den politik, Bondevennerne skulle føre, skulle ikke ensidigt at varetage bøndernes interesser; den skulle være for hele det almindelige folk. Det samme mente Hørup: Såvel bønder som arbejdere, købmænd og studenter burde samle sig om det progressive parti. Dets program var liberalt i videste forstand. Lighed og frihed skulle råde; det ville skabe borgersind og et samfund, hvor der var grøde og fremgang – materielt som åndeligt. Det

42. Karsten Thorborg 1981, s. 153ff.

43. *Beretning om Forhandlingerne paa Rigsforsamlingen 1848-49*, sp. 1842.

var det, det danske samfund havde brug for. Hørups konfrontationspolitik skulle altså tjene den almene interesse, som var frihedens fortsatte fremadskriden. Hørup var om nogen en idealistisk politiker. Spørgsmålet er så, om han også videreførte arven fra de ledende nationalliberale politikere, inden de rykkede til højre efter 1848-49?

Hørups forsøg på at vinde hegemonialmagt

I det foregående har jeg klart vist, at Hørup så sandelig godt var klar over, at mennesket ikke lever af brød alene; men det udelukker naturligvis ikke, at han indtager en kulturfjendsk position i sit politiske tilbageblik, hvis man ved kultur forstår det, Hørup kalder æstetik: Det vil først og fremmest sige kunstneriske frembringelser inden for digtningens, maleriets, billedkunstens og arkitekturens område. Han skriver jo direkte i tilbageblikket, at han mente, »at nationen var åndeligt udvandet af for meget æstetik. I 3/4 århundrede havde vi arbejdet i en eneste evne, vi havde ikke dyrket andet menneskeligt end fantasien, al vor dannelse var litterær, og hele vor litteratur var fantastisk,« som han formulerer det. Konsekvenserne for det danske samfund havde været katastrofale, for politikken var kommet til at hvile på illusioner. Flugten fra Als i 1864 og dermed det danske monarkis tab af Holsten og Slesvig var blevet resultatet. Herefter gjaldt det om at lægge det afsindige postyr over en ny skuespiller og optagetheden af tynde noveller bag sig. Nu måtte den materielle udvikling af Danmark have førsteprioritet. Realismen måtte i højsædet. Derfor var der blevet indgået en alliance med Det litterære Venstre, selv om det ikke var den ideelle samarbejdspartner, for medlemmerne af denne gruppe var også optaget af æstetik, men i det mindste brugte de da betegnelsen realisme og ønskede, at litteraturen diskuterede nutidens realiteter; det smagte da altid af fugl. Det bedste ved denne alliance var, at dannelsen var sprængt. Venstre havde fået sine professorer, forfattere osv. Herefter måtte højremændenes påstand om, at deres parti var identisk med dannelsen og kulturen, klinge hult.

Hørup er altså skeptisk over for alle æstetiske udtryk, også når de er frembragt i overensstemmelse med den æstetiske teori, som Georg Brandes kaldte realisme. Baggrunden herfor er vel for det første et nyttesynspunkt: Efter de store tab, som nederlaget i 1864 har påført landet, har det danske samfund brug for, at man samler kræfterne om at opbygge et rigt og stærkt land. For det andet sætter Hørup uden tvivl fantasi og kunstnerisk skabelse i forbindelse med hinanden, også hvis resultatet af kunstne-

rens anstrengelser bliver en realistisk roman; fantasien har han mistillid til; den skaber illusioner.⁴⁴ Det, Danmark har brug for efter 1864, er en nøgtern besindelse på, hvor landet står. Det berømteste udtryk for denne holdning er, »Hvad-skal-det-nytte-talen« fra 1883, som jeg tidligere har henvist til. I denne slog Hørup netop på, at man måtte anlægge et nøgternt nytte-synspunkt på militæret: Ville det kunne udrette noget? Havde den danske befolkning råd til at påtage sig de store økonomiske ofre og de af-savn, som opretholdelsen af et stort militærapparat ville indebære? Det er den samme betragtning, der ligger bag hans skepticisme over for det æstetiske. Var Danmark ikke i en situation efter 1864, hvor man burde samle sig om noget mere nyttigt end æstetiske frembringelser?

Alligevel havde Hørup altså i 1884 indset det kloge i, at han og hans parti allierede sig med Det litterære Venstre. Det nødvendiggjorde så også nogle indrømmelser til denne gruppe, hvis medlemmer oprindeligt blot havde set sig selv som afløserne for de lidt ældre nationalliberale, og som naturligvis ikke fuldstændig havde opgivet deres oprindelige romantiske, nationalliberalt farvede synspunkter. Indrømmelserne bestod dels i, at det nyttesynspunkt, som Hørup ellers var en stor tilhænger af, måtte nedtones. Han og andre venstrefolk måtte indtage en mere positiv holdning til det æstetiske og kulturelle. For fremtiden skulle Venstre ikke så meget slå på, at bevillinger til Universitet, den lærde skole, kirken, Det kongelige Teater osv. i sig selv var unyttige. Det kunne stadig kritisere bevillingerne, men det skulle være med den tilføjelse, at der var brug for reformer af de pågældende kulturinstitutioner. Når Venstre svingede sparekniven over dem, måtte det være med den motivering, at så længe reformer, der førte institutionerne ind i de moderne tider, lod vente på sig, måtte man presse dem ved at skære i deres bevillinger. Hørups anden indrømmelse var, at han affandt sig med, at han ved politisk at samarbejde med Edvard Brandes og andre københavnske liberale kom til at stå som leder af et parti, der forbandtes med fritænkeri og gudsfornægtelse og de europæiske radikale ideer. Rigtig glad for det var han ikke;⁴⁵ det viste sig ved grundlæggelsen af *Politiken*; for her gik han imod, at det nye blad blev et kamporgan for

44. I et brev af 13. juni 1873 gav Hørup udtryk for en dyb mistillid til den moderne, realistiske litteratur: »... litteraturjøde vil jeg ikke være, ikke om jeg så i tilgift fik hele denne tørre, knaldende witz, der intetsteds tænder, fordi den ligner de gnister, man gnider af et katte-skind ...«. Karsten Thorborg (udg.) 1981, s. 54. Jf. i øvrigt Karsten Thorborg 1966-67, s. 286 og samme forfatter 1981, s. 163.

45. Forholdet mellem Edvard Brandes og Hørup blev da heller aldrig særlig nært. Erik Arup: *Viggo Hørup*, København 1941, s. 132.

fritænkeriet, og at det æstetiske fik en for stærk stilling. Navnet *Politiken* stammede fra ham og signalerede, hvad bladet skulle lægge vægten på. Alligevel fik Edvard Brandes en sådan indflydelse på bladet og i det politiske arbejde, at Hørup ikke rigtig formåede at forhindre, at han og hans parti i alt fald delvis blev slået i hartkorn med de københavnske fritænkerne. Når det er sagt, at Hørup og andre venstrefolk (nemlig dem, der blev stående i Folketingets Venstre) gjorde indrømmelser, må det dog samtidig betones, at han egen forankring i standpunkter, der kunne minde om de nationalliberales grundlæggende politiske synspunkter, gjorde, at der trods alt var grænser for, hvor store indrømmelser der skulle til, for at de to parter kunne finde hinanden.

Hørup selv var udmærket godt klar over, at hans samarbejde med Det litterære Venstre betød, at han havde allieret sig med folk, der førte arven efter de nationalliberale videre. I sin artikel »De nationalliberale og Dan-nelsen«, som blev offentliggjort i *Morgenbladet* 21.-23. juni 1881,⁴⁶ skriver han således, at den nye litteratur og kritik oprindeligt begyndte som en bevægelse blandt de nationalliberale selv, men de havde ikke været i stand til at inkorporere de nye tanker, fordi de repræsenterede »en afsluttet, udbrændt kultur, der hverken kunne vokse ved sin egen organismes kraft eller finde en fortsættelse ved at optage eller tilegne sig nyt«. I denne vurdering af brødrene Brandes' position må der ligge, at deres synspunkter i deres udgangspunkt ikke gik på tværs af grundlæggende ideer inden for nationalliberalismen og den romantisk-idealistske filosofi, som denne politik havde suget næring af. På en vis måde førte Det litterære Venstre nogle nationalliberale ideer videre, men i så radikal en udgave, at den nuværende udbrændte nationalliberale dannelse ikke ville kendes ved dem. Hørups analyse er uden tvivl rigtig. Venstrehegelianske anskuelser og nyhumanisme var en vigtig del af brandesianernes livsanskuelse; blandt ledende nationalliberale politikere som Orla Lehmann, D.G. Monrad og A.F. Tscherning⁴⁷ finder man også grundlæggende venstrehegelianske ideer, som de brugte til at legitimere deres krav om frihed og lighed med. Desuden sporer man i høj grad den optimistiske dualisme i deres indstilling til tilværelsen.

46. Den er trykt i Vilhelm Nielsen m.fl. (udg.), 1902-04, II, s. 152-165. Det refererede står at læse s. 160-165.

47. I alt fald til og med ministertiden 22. marts til 15. november 1848 må Tscherning opfattes som tilhørende den nationalliberale bevægelse. Jf. i øvrigt P. Nannestad Olsen: »At the cradle of a party System: Voting Patterns and Voting groups in the Danish Constitutional Convention«, *Scandinavian Political Studies*, 7/72, 1972, s. 129.

Som sagt var det Hørups politiske mål at forene alle de grupper, han henregnede til folket: bønder, arbejdere, studenter og købmænd, i det samme store progressive folkeparti. Det dækkede utvivlsomt over et ønske om, at bønderne skulle have det, som Antonio Gramsci kalder politisk og kulturel hegemonialmagt. Ifølge Gramsci opnår en klassefraktion en politisk og ideologisk hegemonialmagt over andre klassefraktioner eller klasser ved at optage nogle af disses krav i sit politiske grundlag; gennem en almengørelse af sine interessebetonede synspunkter i sin ideologi og integrering af en anden gruppes/andre gruppers interesser i denne, så den får et bredere præg, søger den at vinde støtte i befolkningslag, der ikke tilhører dens kernegruppe; indrømmelsen til de andre klasser er ikke større, end at magten forbliver hos den klassefraktion, der oprindeligt skabte bevægelsen.⁴⁸

Hørup har selvsagt ikke bevidst tænkt i de gramsci'ske termer; på den anden side røber hans tilbageblik dog, at det er relevant at bruge dem på hans politiske strategi. For hans bemærkning om, at Det litterære Venstres brug af betegnelsen realisme dog altid smagte af fugl, røber jo tydeligt, at der var tale om et fornuftsægteskab. Hans beskrivelse af Venstres kamp for at vinde indflydelse som en kulturkamp ligger ligeledes i smuk forlængelse af Gramscis analyse af, hvad den politiske magtkamp drejer sig om. Hørups tilbageblik og hans praksis, som den spores i de mange artikler, han skrev, og taler, han holdt, med de stadige angreb på den nationalliberale dannelse, viser klart, at han forstod, at det ikke var nok at vinde flertallet på tinge; Venstre ville kun få magten, hvis det også fik befolkningen overbevist om, at dens meninger repræsenterede opinionen; det vil sige, hvis befolkningen blev overbevist om, at Venstre havde ret i, at folkets selvstyre var det vigtigste politiske mål af alle; dette folk var virkelig politisk modent til at forvalte magten, når det og det parti, der repræsenterede det, vandt magten i Folketinget. Sejrede disse synspunkter, havde Venstre vundet hegemonialmagten. Det er værd at bemærke, at Hørup gik ind for den såkaldte nedsivningsteori (jf. grundlovstalen). Almuen skulle forvandles til myndige borgere ved, at de rette ideer sivede helt ned til folkets bund. Ifølge Gramsci er det netop således, at en bevægelse og ideologi skaffer sig hegemonial magt; han bruger blot betegnelsen kulturel penetration.⁴⁹

Man må konstatere, at Hørups politik ikke lykkedes. Hans svingende

48. Vedrørende Gramscis politik- og samfundsopfattelse se f.eks. Antonio Gramsci: *Politik og kultur*, København 1972, s. 163-165; samme forfatter: *Fængselsoptegnelser*, oversat af Gert Sørensen, København 1991, s. 66-67; Gert Sørensen: *Antonio Gramsci og den moderne verden*, København 1993, s. 260-261.

49. Jf. Erik Arup 1941, s. 148.

Hørups holdning til Højre og Estrup i 1887 og 1888 fik såvel højre- som venstrevælgere til at spekulere på, om han ønskede forlig eller ej, jf. denne illustration i Punch i oktober 1887. (Efter Torben Krogh: Viggo Hørup. En illustreret levnedsskildring, København 1984).

kurs på Rigsdagen, som gav sig udslag i, at han ikke løftede en finger i 1885 for at forhindre provisoriet, hvorefter han meget hurtigt blev særdeles forligsivrig, uden at det rent faktisk lykkedes at bjerge en overenskomst i hus, spiller sikkert en rolle for, at hans kamp for at føre sit politiske projekt til sejr glippede.⁵⁰ En anden forklaring kunne være, at en kon-

50. Se f.eks. Karsten Thorborgs biografi af Hørup i *Dansk biografisk leksikon*, VII, 3. udg., København 1981; Erik Henriksen: *Viggo Hørup*, København 1911, s. 62ff.

kurrerende idestrømning vandt større genklang blandt bønderne end Hørups og brødrene Brandes' radikalisme, nemlig grundtvigianismen. Hørup så faren; det røber hans politiske tilbageblik. Men han og hans fæller havde ikke kraft til at afværge den; de københavnske byradikale var ikke tilstrækkelig folkelige, men mindede for meget om fortidens hovne nationalliberale til, at bønderne kunne snutte dem.⁵¹ En tredje forklaring skal sikkert søges i, at de økonomiske interesser – som århundredet skred frem – kom til at spille en stadig større rolle; de skabte et skel mellem de små bønder (husmændene) og gårdmændene, og de gjorde, at en del gårdmænd, som Hørup også selv erkendte det i sin tale i Havdrup den 15. maj 1894, mistede noget af interessen for folkets selvstyre. I stedet kom de økonomiske og sociale interesser i forreste række, medens optagetheden af forfatningsspørgsmålet og abstrakte emner som frihed og lighed gled noget i baggrunden. Resultatet blev det ironiske, at Hørup fra ca. 1888, hvor medlemmerne af hans gruppe begyndte at sive over til de moderate, kom til at stå i spidsen for en partigruppe, der havde sit stærkeste vælgertilhold i hovedstaden, medens landboerne efterhånden blev tyndt repræsenteret. Som udtryk herfor faldt han først selv i Køgekredsen ved valget i 1892; derefter blev Edvard Brandes leder af partigruppen, indtil han trak sig ud af Folketinget i 1894; leder i Folketinget af Hørups gruppe (fra 1895 af hans fraktion inden for Reformvenstre) blev derefter grosserer Christopher Krabbe, der typisk for udviklingen havde påbegyndt sin politiske karriere som medlem af Folketinget fra 1880 som uafhængig højremand, der var i opposition til fæstningsbyggeriet og den stejle holdning, Estrup indtog over for Venstre; reelt var han altså nationalliberal; det var alene, fordi de nationalliberale var udslettet som selvstændigt parti, at han i stedet betegnedes som liberal højremand.⁵² Fra sin uafhængige position var han efterhånden gledet over i Det europæiske Venstre.

Bruger man Gramscis begrebsapparat, var der altså – set fra Hørups synspunkt – sket det uheldige, at de ideologiske indrømmelser til de nytilkomne grupper af købmænd og studenter (for at bruge Hørups eget ordvalg) havde været for store; de havde påvirket de politiske ideer, som Det

51. Jf. f.eks. hvad Edvard Brandes skrev om sine valgkampsoplevelser i 1880 til Georg Brandes 24. september: »I det hele taget må du tro, at bønderne ikke er nær så dumme, som vi havde tænkt. De er hensynfulde, ærbødige og gik og kælede for mig som et lille barn ... flere bønder kunne jeg godt komme i samtale med«. Morten Borup (udg.): *Georg og Edvard Brandes: Brevveksling med nordiske Forfattere og Videnskabsmænd*, II, København 1940, s. 62f.

52. Sv. Thorsen: *De danske ministerier 1901-1929*, København 1972, s. 23ff.

europæiske Venstre stod for, så meget, at de fleste gårdmænd ikke længere følte, at det var i deres interesse at stemme på det. Der er flere tegn på, at Hørup selv var ked af, at hans politiske bane var forløbet sådan, at den vælgergruppe, som efter hans mening skulle være hovedstammen blandt hans tilhængere, landboerne, var blevet de færreste. I sin afskedstale i Havdrup vendte han sig således voldsomt mod Agrarforeningen og dens ensidige økonomiske interessepolitik på vegne af gårdmænd og godsejere; den forening burde bønderne holde sig fra livet. »Lad os hellere nøjes med at være bondevener, som vi er bedre vant til; det har dog hidtil hjulpet os ganske godt til at holde os både den ene og den anden slags bondefangere fra livet,« fortsatte han. Selv om det er klart, at Hørup bruger betegnelsen bondevener, fordi den fikst lægger op til udtrykket bondefangere, er det dog tydeligt, at han sukker over, at tiderne har forandret sig, således at fortidens brede bondebevægelse ikke længere eksisterer. Samtidig viser talen, at han stadig mente, at den rette venstrepolitik ville være at favne så bredt, at partiet også kom til at repræsentere de husmænd og landarbejdere, der havde valgt at blive socialdemokrater; for han lovede husmændene, hvad enten de kaldte sig socialdemokrater eller venstremænd, at hans hånd altid ville være mod den politik, som han anså for den »lumpneste af alle, den, der rotter de rige sammen om at plyndre de fattige og sætter overklassen på nakken af dem, der har mindst at stå imod med, for at trykke dem ned til ingenting«. ⁵³

Historikerne har tit undret sig over Hørups bedømmelse i sine erindringsartikler fra århundredskiftet af bruddet mellem ham og Berg i 1883-84, for de har svært ved at se, at det skulle være så mørk en gåde, som Hørup påstod, at bruddet kom. ⁵⁴ Det er nok lettere at forstå vurderingen, hvis man holder sig for øje, at den afspejler Hørups umådelige ærgrelse over, at hans projekt: det brede parti og erobringen af den ideologiske og politiske hegemonialmagt, brød sammen med dette brud. Den politik, som Berg og Hørup havde arbejdet for, karakteriserer Hørup i erindringerne som en »politik, der var bedre tænkt og planlagt med et længere fremsyn end nogen anden politik, vi har set her i landet«. Bruddet mellem Berg og Hørup-Brandes kaldes på denne baggrund for »den mørkeste gåde i hele århundredes politik«, for resultatet af Bergs overgang til de

53. Vilhelm Nielsen m.fl. (udg.), 1902-1904, III, s. 115.

54. Inklusive mig selv, jf. Claus Friisberg 1971, s. 430ff.; Karsten Thorborg 1981, s. 163; Torben Krogh 1984, s. 246f.; Birgit Nüchel Thomsen: »Hørup som politiker«, *Historisk Tidsskrift*, 86,1, 1986, s. 90-93.

moderate blev, at »frugten af et beundringsværdigt arbejde« blev spildt.⁵⁵ Mere tydeligt kan det vist ikke siges, at Hørup ved århundredskiftet både indså, at hans politiske projekt var kuldsejlet, og græmmede sig derover.⁵⁶

Helt fejl var politikken dog heller ikke slået. I 1895 blev Det europæiske Venstre lagt sammen med I.C. Christensens gruppe af bergianere og de frafaldne moderate. Dermed var de liberale i by og på land igen samlet; dette kunne Hørup dog næppe se som en fuldgod erstatning for Folketingets Venstre, som det eksisterede i perioden 1878 til 1884 med ham selv som den, der støbte kuglerne, og Berg som den, der affyrede dem;⁵⁷ hans indflydelse inden for Venstrereformpartiet var betydeligt mere beskednen, hvortil kom, at dette parti prioriterede de politiske spørgsmål anderledes: De store og vigtige spørgsmål om frihed, lighed og folkets selvstyre blev skubbet i baggrunden til fordel for den nære politik, der i høj grad handlede om økonomiske spørgsmål som skattelovgivning osv. Da forfatningskampen omsider var vundet i 1901, blev det da også bemærket blandt radikale ånder, at jubelen blandt bønderne var begrænset.⁵⁸

Konklusionen må være, at Hørup sigtede højt. Han ønskede at samle en række forskellige socialgrupper, der efter hans mening alle var placeret under overklassen, omkring en frisindet, radikal politik. Samtidig ønskede han at erobre opinionen, for havde man den på sin side, ville det blot være et spørgsmål om tid, før denne magt også blev afløst af en formel politisk magt. Projektet kuldsejlede. Hørup ville skræve over for meget: Der var trods alt langt fra arbejderne til gårdmændene. Dertil kom, at han »glemte« at indvie Berg i, hvad projektet gik ud på: Hørup ønskede at gøre større indrømmelser til de grupper, der skulle tiltrækkes: studenter,

55. Vilhelm Nielsen m.fl. (udg.) 1902-1904, III, s. 359-365; de citerede stykker s. 364f. Jf. i denne forbindelse også Birgit Nüchel Thomsens vurdering, at hans politik lå i ruiner, efter at Estrup havde grebet til finanslovs- og andre provisorier fra 1885. Birgit Nüchel Thomsen 1986, s. 93. Den næstkommanderende i Hørups gruppe, Edvard Brandes, bedømmer resultatet af samlingen 1885-86 således: »Venstre lå slaget på valen; næppe engang de naiveste kunne nægte nederlaget«. Edvard Brandes: *Fra 85 til 91. En politisk Oversigt*, København 1891, s. 29.

56. Et andet tegn på, at Hørup så sit arbejde i Folketinget som kuldsejlet, er det formodentlig, at han efter sit valgnederlag i 1892 afslog Edvard Brandes' tilbud om at nedlægge sit mandat, så han kunne stille op i den sikre Langelandskreds. Claus Friisberg: *På vej mod et demokrati*, København 1975, s. 167.

57. Jf. Birgit Nüchel Thomsen 1986 samme sted, som der er henvist til ovenfor.

58. Jf. brev fra religionshistorikeren J.P. Jacobsen til P. Munch 24. juni 1901. Lis Jacobsen (udg.): *En Ungdomsbrevveksling mellem P. Munch og J.P. Jacobsen*, København 1962, s. 149f.

købmænd og arbejdere, end Berg var villig til. Dette var ikke kun en modsætning mellem to personligheder, men dækkede også over en forskellig vurdering af, hvad den primære vælgergruppe ville stå model til. Berg mente ikke, at den ville stå model til fritænkernes angreb på religionen og grundtvigianismen; det mente Hørup, der anså bønderne for grundlæggende at være realistiske. Endelig kuldsejlede projektet, fordi Hørups såvel som Bergs koncentration om en idealistisk politik: folkets selvstyre, gå aldrig på akkord med uretten (Bergs slogan fra det tidspunkt, han dannede sit rene Venstre i 1887), efterhånden blev følt som lidt gammeldags; der var brug for en større koncentration om en praktisk reformlovgivning, der kunne tackle forskellige sociale og økonomiske problemer, end den, de to politikere var interesseret i; gang på gang hører man fra Hørups samtidige – herunder også fra dem, der var hans partifæller –, at han havde for ringe sans for og interesse i en konkret reformpolitik.⁵⁹

Overensstemmelsen med den unge nationalliberalismes ideer

Nedenfor tager jeg først og fremmest udgangspunkt i artikler og taler af Orla Lehmann, da han i 1840'erne mere end andre tegnede den liberale/nationalliberale politiske profil.⁶⁰ Hertil kommer indlæg af andre fremtrædende nationalliberale, ikke mindst D.G. Monrad, der nok førte en lidt mere tilbagetrukket tilværelse end Lehmann indtil 1848, men som på den anden side havde en umådelig anseelse og autoritet blandt de nationalliberale; man betragtede ham simpelthen som meget klog og som en ypperlig debattør.⁶¹

Ved læsning af Lehmanns og Monrads indlæg får man det indtryk, at de i 1830'erne og 40'erne grundlæggende stod for det samme som Hørup. Deres opfattelse af begreberne folk, frihed, lighed, almindelig valgret, folkets selvstyre, opinionens betydning og kritikken af dansk magelighed og optagethed af det æstetiske minder i mangt og meget om Hørups, ligesom deres legitimering af deres politiske ideer dels hviler på et romantisk-

59. P. Munch: *Erindringer 1870-1909. Fra Skole til Folketing*, København 1959, s. 57f.; Niels Neergaard 1935, s. 122ff., 161ff., 179ff.

60. Indtil 1842 er det formodentlig mest korrekt at betegne bevægelsen som liberal; for først med Lehmanns Ejdertale i 1842 markerer den sig for alvor som nationalliberal.

61. Ved læsning af *Statsrådets Forhandlinger 1848-63*, I-II, udg. af Harald Jørgensen, København 1954-56 får man et klart indtryk heraf.

idealistisk grundlag, dels på et hegelsk.⁶² Der er selvfølgelig også forskelle, for medens Hørup tog sit politiske udgangspunkt i bondestanden, tog de deres i den højere bymiddelstand. Som Hørup prøvede de dog at almengøre deres politiske ideer så meget, at de politisk kunne repræsentere andre grupper end deres egen. Hørup søgte at almengøre i forhold til byernes arbejdere, akademikere og borgerskab, Lehmann (i mindre grad Monrad) i forhold til bønderne.

De nationalliberale mente som Hørup – og som denne direkte eller indirekte påvirket af synspunkter fra Herder og Rousseau –, at bønderne tilhørte folket og var en vigtig del af dette. I 1839 skrev Lehmann til Peter Hiort Lorenzen: »Folket, og især den miskendte, mishandlede menige mand – det er min brud og min Gud. Deri, ved jeg, er vi enige ...«. ⁶³ I et brev fra 1845 til en af lederne af de dansksindede i Nordslesvig, Laurids Skau, gav Lehmann udtryk for, at Skau var en helt, så længe han var den »ædle, sanddru, stolte bonde«, men det krævede på den anden side, at han forblev i bondestanden; her var han »den kække odelsbonde af nordisk æt«. ⁶⁴ Heri ligger en romantisk idealisering af bonden; det fremgår særlig tydeligt af Lehmanns forord til Skaus skrift om Peter Hiort Lorenzen, for her skriver Lehmann om Skau (der var død inden bogens udgivelse): »Han udgik direkte af den danske almue, som endnu ikke var fordærvet af nogen fremmed kultur«. ⁶⁵

Målet for de nationalliberale var, at bønderne såvel som den øvrige befolkning skulle politiseres; de skulle gøres til borgere. Derfor gjorde Lehmann sig til en ivrig talsmand for i Roskilde stænderforsamling i 1846, at værnepligten skulle omfatte alle befolkningsgrupper, ikke kun bønderne:

62. Jf. f.eks. Lehmanns Ridehustale, hvor den røde tråd igennem de skandinaviske landes historie ses som den stadige drift mod enhed; den kan komme ud for forhindringer, men den kan ikke standses. De nordiske konger ses som redskaber for denne ide; de studenter og akademikere, der på Lehmanns opfordring aflagde den berømte ed på, at de ville lægge sig i selen for at føre den nordiske enhedside til sejr, når de kom til at sidde i kongernes råd, ses ligeledes som redskaber for ideen. Denne tolkning er hegelsk. Samtidig rummer talen også romantisk idealistiske elementer, som f.eks. forestillingen om, at de gyldne tider, som Norden oplevede i oldtid og vikingetid, igen vil vende tilbage. Påstanden, at fantasien er folkenes øje, virker ægte romantisk: Det festlige arrangement og talerne skal tale til fantasien, så troen på den nordiske enhedstanke udbredes. Carl Ploug (udg.): *Orla Lehmanns efterladte Skrifter*, III, København 1873, s. 157-163.

63. Brev af 30. marts 1839; omtrent samme synspunkt kommer i øvrigt til udtryk i et andet brev på tysk fra februar 1839 til den samme adressat. Povl Bagge og Povl Engelstoft: *Danske politiske Breve*, I, København 1945, s. 317 og 307.

64. Brev af 30. august 1845. H.V. Gregersen (udg.): *Laurids Skaus brevveksling med politiske venner i København*, København 1966, s. 149ff.

65. Laurids Skau: *Peder Hiort Lorenzen*, København 1865, s. 1.

det drejede sig »om intet mindre end at udslette det trældomsmærke, der ved fødselen er påtrykt en hel stand og går i arv til dens børn«; bondestanden skulle ikke længere være en særlig kaste. Bonden ville aldrig kunne blive statsborger, før værnepligtens byrde blev lagt på alle samfundsklasser.⁶⁶ Gennem ligestilling skulle bønderne gøres til en integreret del af folket, til myndige borgere.

Ved folket forstod de nationalliberale nemlig ikke blot en tilfældig samling af nogle mennesker, nogle befolkningsgrupper, der boede i den samme stat. Gennem frihed og lighed skulle statens indbyggere gøres til et folk. Det viser Monrads besyngelse af friheden i *Flyvende politiske Blade*, nr. 2 fra 1839 f.eks. Her skriver han: »Mægtig er provinsforskelligheden, mægtig er folkeejendommeligheden, men mægtigere end alt er friheden. Den og måske den ene vil forvandle de splittede provinser til ét rige, de adspredte menneskehobe til ét folk«.⁶⁷ De konnotationer, som Monrads brug af ordet folk vækker, er udtryk for hans anvendelse af en herder'sk tankefigur, således som også Hørups brug af begrebet folk var det. I øvrigt minder Monrads besyngelse af friheden svært meget om Hørups lyriske bekendelse til folkets selvstyre i Højbytalet.

De nationalliberale mente, at det ikke alene var gjort med indførelsen af frihed og lighed. En indførelse af en reel almindelig værnepligt og jordreformer, der førte fæstebøndernes jord over fra fæste til selveje, var vigtige bidrag til etablering af en større grad af lighed. Men derudover havde man brug for, at bønderne, som den materielle side af staten efter Lehmanns mening lå nærmest, opgav deres plebejiske livsopfattelse, der var demokratiets værste fjende; gennem opdragelsens forædlingsproces skulle de lære sans for det almene. Åndens aristokrati var demokratiets ædleste blomst.⁶⁸ Det fastslog han i sin forsvarstale for Højesteret fra 1842. I hans formulering lå der, at de liberale ønskede at bibringe bondestanden deres egen opfattelse af, hvorledes samfundet skulle indrettes, og af, hvad der var stort, godt, sandt og skønt. Lehmann argument for, at de studeren-

66. Carl Ploug (udg.), III, 1873, s. 219f.; *Tidende for Forhandlingerne ved Provindsialstænderne for Sjællands, Fyens og Lollands-Falsters Stifter samt for Færøerne i 1846*, 1846, sp. 2888-2897, 2915-2918.

67. D.G. Monrad: *Flyvende politiske Blade*, nr. 2, s. 60-62, citatet s. 62.

68. *Orla Lehmann's Forsvarstale ...*, København 1842, s. 27f.; Johannes Lehmann: *Den unge Orla Lehmann*, København 1957, s. 93f. Jf. i øvrigt Lehmanns ytring i Roskilde stændersal i 1844: »... så vist som jeg håber altid at skulle findes som en god demokrat, så vist vil jeg håbe, at der heller aldrig skal findes noget, som kunne kaldes plebejisk«. *Tidende for Forhandlingerne ved Provindsialstænderne for Sjællands, Fyens og Lollands-Falsters Stifter samt for Færøerne*, 1844, sp. 2985.

de ikke skulle udgøre et særligt korps inden for hæren var, at de skulle være »den ægte surdej«; de skulle nedlægges i massen, »for at de kan meddele samme den åndige gæring, den højere begejstring og selvopofrende fædrelandskærlighed, hvis nærmeste, hvis naturlige bærere de er«. ⁶⁹ Der var altså tale om en slags kulturimperialisme. Heller ikke her var der måske den store forskel på Lehmann og Hørup, for selv om Hørup talte om bonderealisme, pointerede han jo også, at bøndernes sag ikke var nogen bondesag. Almuen var ved at blive forvandlet til myndige borgere takket være den nedsivning af de rette anskuelser, der fandt sted. Da han mærkede, at det kunne knibe med idealismen blandt gårdmændene, accepterede han det bestemt ikke; det viser hans tale i Havdrup, som ovenfor antydet.

Et af de klareste udtryk for, at de nationalliberale havde dannet sig den overbevisning, at folkets aktive deltagelse i det politiske arbejde var nødvendigt for, at man kunne få et samfund, der trivedes, kom med Monrads udtalelse i begyndelsen af april 1848 under debatten i statsrådet om, hvorvidt Martsministeriet skulle gå ind for, at den grundlovgivende rigsforsamling blev valgt ved almindelig valgret. For her erklærede Monrad, at meningen med at indkalde en grundlovgivende rigsforsamling var at få en repræsentation for »den folkelige kraft«; det var ikke at få en vis dannelse og intelligens repræsenteret. Konklusionen blev, at valgretten i princippet skulle være lige og almindelig (idet dog aldersgrænsen på 30 år var et brud på dette almindelighedsprincip). ⁷⁰ Alt i alt er det klart, at der for de nationalliberale var en snæver sammenhæng og vekselvirkning mellem folk, lighed og frihed og demokrati. Begrebet folk, som de i tiden frem til 1848 kom til at forstå stadig bredere, havde fået et *mytisk* indhold. ⁷¹ Gav man folket frihed ved at indføre demokrati, ville man få et bedre, stærkere, lykkeligere og mere velstående samfund. Det kom specielt frem i Lehmanns store tale til bønderne på Falster i 1841. »Giv folket større andel i magten, og selvbevidsthed og selvfølelse og frejdig lyst til at virke for fædrelandets vel vil vågne i hver mands bryst,« fastslog han. ⁷² Lehmann mente, at suveræniteten lå hos folket. Indførte man et folkevalgt organ, der repræsenterede hele nationen, ville resultatet blive, at folket ville bli-

69. *Tidende for Forhandlingerne ved Provindsialstænderne for Sjællands, Fyens og Lolland-Falsters Stifter samt for Færøerne i 1846*, 1846, sp. 3427.

70. Harald Jørgensen, I, 1954, s. 179-181.

71. Jf. C. Lévi-Strauss: *The structural Study of Myth*, ed. Th.A. Seebeek, London 1972, s. 83-85 og R. Barthes: *Mytologier*, København 1969, s. 151-154.

72. Carl Ploug (udg.), III, 1873, s. 124.

ve mere aktivt, ikke alene politisk, men også på en række andre områder, hvilket ville være nyttigt for det danske samfund. Styret ville blive mere effektivt, fordi man så ville få en regering, hvis medlemmer blev udnævnt ud fra politiske kvalifikationer og efter folkets ønske. Staten ville blive mere sparsommelig i sit forbrug af penge, for – som han sagde – skattebevillingsretten er hjørnesteinen i enhver fri forfatning; »den hånd, der åbner og lukker for folkets lomme, er folkets udkårne mænd«. ⁷³ Indførte man et demokrati af den konstitutionelt monarkiske type, ville man dermed skabe en langt større grad af sikkerhed for, at de politiske afgørelser ville føre til det fælles vel; særinteresserne ville blive skubbet til side. Når der ikke kunne være tvivl om, at enevælden i Danmark ville blive omdannet til et konstitutionelt monarki, skyldtes det, at udviklingen ikke lod sig stoppe. Den gik uafvendeligt i retning af stadig større frihed; de nationer i Europa, der havde nået et højere civilisationstrin end Danmark, havde allerede frie forfatninger. Denne proces kunne Danmark ikke holde sig uden for. Tidsånden fordrerede et demokratisk styre. ⁷⁴ Synspunktet er altså præget af den historiske udviklingsoptimisme, som vi også fandt hos Hørup.

I 1848 truede Lehmann med fortvivlelsens selvhjælp i den adresse, som Københavns borgerrepræsentation vedtog 20. marts 1848, og forklarede senere – i 1868 –, at det var et simpelt udtryk for, at suveræniteten lå hos folket. ⁷⁵ Ganske vist var han tilhænger af det konstitutionelle kongedømme og af kongens absolutte veto, men han var ikke i tvivl om, at kom det til en alvorlig konflikt mellem en konge, der nedlagde veto, og folkerepræsentationen, ville kongen kun kunne holde sig ganske kort tid der, hvor folket havde vundet politisk modenhed. ⁷⁶ Med dette syn på folkets suverænitet var Lehmann ikke langt fra Hørups dictum: Ingen over og ingen ved siden af Folketinget, selv om han selvsagt ville have sagt Rigsdagen.

De nationalliberale havde samme synspunkt som Hørup på opinionens betydning. Under enevælden lagde de sig i selen for, at de eksisterende

73. Smst., s. 125.

74. Jf. denne formulering i Falstertalen: »Spørgsmålet er ikke, om Danmark skal have en fri forfatning med skattebevillingsret, som de fleste oplyste nationer allerede har ... spørgsmålet er kun, når det vil ske ...«. Carl Ploug (udg.), III, 1873, s. 126.

75. Hother Hage (udg.): *Orla Lehmanns efterladte Skrifter*, II, København 1873, s. 69-72.

76. Orla Lehmann: Anm. af F. Stang: Norges konstitutionelle Ret, *Maanedsskrift for Litteratur*, XII, 1834, s. 304: »I virkeligheden er ingen konstitutionel konge i stand til mere end en kort tid at sætte sin vilje igennem imod folkerepræsentationens vilje, og hvor en friere forfatning i sandhed er gået over i folkelivet, er selv dette næppe tænkeligt«. Det mente han stadig i 1848.

hindringer for den borgerlige offentligheds politiske ræsonnement blev ryddet af vejen; imellem ligeberettigede diskussionsdeltagere skulle man finde frem til sandheden om, hvilket indhold de nødvendige liberale samfundsreformer skulle have; uden vekselvirkningen mellem debatten uden for og i et parlament, der kunne træffe bindende beslutninger, ville debatten ikke få den rette alvor og de politiske afgørelser den rette kvalitet. Orla Lehmann formulerede sit synspunkt på denne måde i den første artikel, han offentliggjorde i 1832: Den offentlige debat skulle være, »den store hovedregulator i enhver statsmaskine«. »Selv den mest fuldkomne repræsentation er jo intet andet end det brændpunkt, hvori den offentlige mening ligefrem personliggøres for med retlig virkning at udtale nationens vilje,« skrev han.⁷⁷ For Lehmann betød et demokratisk system altså ikke blot, at en folkevalgt forsamling traf afgørelserne; for at demokratiet skulle blive reelt, måtte repræsentationen spille sammen med offentligheden i en fælles debat og konfirmere det synspunkt, der gik sejrende ud af denne. Faktisk var hans standpunkt meget tæt på Hørups, for han skrev ligefrem, at en virkelig repræsentation ikke var andet end »en officiel opgørelse af den offentlige menings status«.⁷⁸

Som Hørup mente Lehmann i 1830'erne, at nationen var udvandet af for megen æstetik; biedermeierstemningen lagde sig som en dyne over det lille Danmark og forhindrede folk i at være politisk aktive. Med deres hyldestigte til kong Frederik VI bidrog digterne til at skabe et folk, der hyggede sig i smug, medens hele verden brændte om dets vugge. I en artikel fra 1836, i hvilken Lehmann vendte sig mod den påtænkte indskrænkning af trykkefriheden, beskrev han situationen i 1820'ernes Danmark således: »... al interesse trak sig tilbage til familielivet ... der indtrådte således en art stilleben, hvori man æstetiserede, legede med gamle Danmark, Dannebrog, eller når man engang ville holde sig til virkeligheden, koketterede med »Sjølunds Bøgelunde« og »Kodans Vøver«, men under alle disse ranglerier glemte man ... at genoprette, hvad de Danmark overgående storme havde kastet til jorden«. Stemningen var sentimental-idyllisk og stod i en skærende kontrast til den lidet lystelige tilstand, hvori staten og hver enkelt befandt sig. Tiden var præget af dum spidsborgerlighed, og enhver fri rørelse og livligere stræben blev kvalt, skriver Lehmann.⁷⁹

77. [Orla Lehmann]: F.A. Holstein: Om de danske Provindsialstænder«, *Månedsskrift for Litteratur*, VII, 1832, s. 157.

78. Orla Lehmann 1832, s. 164.

79. Carl Ploug (udg.), III, 1873, s. 52-60.

Konklusionen må være, at såvel de (national)liberale som Hørup gik ind for de samme grundlæggende ideer: Samfundet skulle være liberalt; en gennemførelse af en fri forfatning, hvor folket havde suveræniteten og dets folkerepræsentation fik overladt en magt, der svarede hertil, ville skabe et samfund, præget af frihed og lighed. Et sådant samfund ville blive stærkere og lykkeligere, fordi der på denne måde blev skabt basis for, at folket kunne udfolde sig til glæde både for den enkelte og hele samfundet. Såvel Hørup som de nationalliberale mente, at det parti/den bevægelse, der skulle lede udviklingen, skulle repræsentere bredere kredse end dem, der dannede kernen i det/den. For der skulle ikke bare føres politik til gavn for overklassen; den skulle gavne hele folket; de nationalliberales sympati for den gamle overklasse kunne være på et meget lille sted.⁸⁰

Perspektiv

Spørgsmålet er, om Hørup og hans tilhængere erkendte, at de førte arven fra den unge nationalliberalisme videre? Hvad Hørup selv angår, viser hans angreb på de nationalliberale, at det, han bebrejdede dem, blandt andet var, at de som fanden tidligt var gået i kloster. Bevægelsen var skredet til højre; den var stivnet og kunne ikke forny sig (jf. artiklen »De nationalliberale og Dannelsen«, som der tidligere er henvist til). Dette kan man godt læse på den måde, at Hørup er positiv over for den tidlige liberalisme, sådan som Lehmann og Monrad repræsenterede den i 1830'erne og 40'erne.

Tydeligere kommer den positive holdning til den unge liberalisme og nationalliberalisme dog til udtryk hos en anden radikal, historikeren og statistikeren Marcus Rubin, der var en af de byintellektuelle, der havde tilsluttet sig Det europæiske Venstre. Skønt han aldrig selv blev aktiv politiker, spillede han en ret central rolle i rigsdagssamlingen 1890-91, da Hørup og hans fæller blev klar over, at det ikke blot gik at kritisere det forslag om en alderdomsunderstøttelse, som de moderate så ud til at ville vedtage sammen med Højre. Der måtte et konkret, alternativt forslag om en alderdomsunderstøttelse til; det blev udarbejdet af Rubin.⁸¹ I et brev til Kristian Erslev 1. august 1872 nævner Rubin, at han har læst det netop

80. Jf. f.eks. Lehmanns tale på Skamlingsbanken 1844. Carl Ploug (udg.): *Orla Lehmanns efterladte Skrifter*, IV, København 1873, s. 270-273.

81. Lorenz Rerup: »Indledning«, *Marcus Rubins brevveksling*, I, København 1963, s. 43-47.

udkomne første bind af Lehmanns efterladte skrifter med stor interesse; han finder det interessant og livligt skrevet i et glimrende sprog.⁸² Dette siger ikke så meget, om end det vidner om en velvillig indstilling. Men inddrager man Rubins bog *Frederik den Sjettes Tid* (1895) med dens omtale af 1830'ernes liberale bevægelse, er det tydeligt, at han dels finder den liberale kritik af styret og samfundsforholdene helt berettiget, og dels ligger på linie med de liberale; af hans skildring fremgår det klart, at han fandt, at det ville være til fordel for det danske samfund, hvis liberale reformer af forskellig art (som offentlighed under stændernes debat, større ytringsfrihed etc.) var blevet gennemført.⁸³ Konklusionen må blive, at en Hørup-tilhænger, der havde en ret fremtrædende position i partiet, så sig selv og Det europæiske Venstre som den unge (national)liberale bevægelses naturlige arvtagere. Med en vis modernisering af nationalliberalismen (ikke mindst af dens nationale synspunkter) var Det europæiske Venstre en videreførelse af det gamle nationalliberale parti, der nu var afgået ved døden.

Det samme følte P. Munch åbenbart. Efter hvad han selv oplyser i sine erindringer (som der tidligere er henvist til), anså han sig selv for at være nationalliberal indtil et stykke efter 1890; under sine studier af det 19. århundredes historie var han kommet til at nære en dyb beundring for D.G. Monrad. Hans lille populære skrift *Det danske Folks politiske og nationale Gennembrud* fra 1904 vidner også om, at han så på de nationalliberale med stor beundring. Den kritiske indstilling i forhold til de nationalliberale er næsten fraværende; det er et typisk eksempel på, at sejrherrene skriver historien. Selv om Munch ikke oplyser nærmere om, hvad der er baggrunden for, at han endelig i 1895 gik helt over til den fløj af Venstrereformpartiet, der repræsenterede det nu hedengangne europæiske Venstre, er det ret oplagt, at Munch med sin tendens til kølig, rationel analyse simpelthen havde indset, at nationalliberalismen i dens oprindelige skikkelse var gået i graven. Hvad var da mere nærliggende end at tilslutte sig den del af Venstre, som lå tættest på det gamle nationalliberale parti: Hørups Venstre, der oven i købet i parlamentet blev ledet af en mand, Christopher Krabbe, der som nævnt havde sin rod i nationalliberalismen.

Med denne studie har jeg søgt at godtgøre, at det samme gælder på de politiske ideers område, som ifølge Knud Fabricius gør sig gældende blandt de historikere, som han benævner gennembrudstidens historikere:

82. Lorenz Rerup (udg.): *Marcus Rubins brevveksling*, I, København 1963, s. 4.

83. Marcus Rubin: *Frederik den Sjettes Tid*, København 1895, s. 477f., 519ff. og passim.

f.eks. Kristian Erslev og den ovenfor omtalte Rubin: Deres livssyn var »kun en videreudvikling i radikalere retning af hele det 19. århundredes ideal«. ⁸⁴ Samme tankegang er mere udførligt udfoldet af Leo Tandrup i hans store bog *Ravn I-II* fra 1980. Nok anvendte Kristian Erslev i sin historieforskning en objektiv, empirisk metode; men i sin historieskrivning forlod han objektivitetens grund; for hans historiske fremstillinger skulle yde et bidrag til at udbrede nogle idealer (f.eks. humanitet og tolerance). Som historiefortæller ønskede Erslev at bidrage til den forædling af menneskeånden, som Lehmann så det som sin opgave at gennemføre i forhold til Falsters bønder, da han holdt sin Falstertale i 1841.

Konklusionen er, at Hørups radikalisme er en moderniseret udgave af de nationalliberales liberalisme; går man til den unge danske liberalisme i 1830'erne og 40'erne, finder man en række overensstemmelser mellem f.eks. Lehmanns ultraliberalisme og Hørups radikalisme; hvad der gælder for Hørup, gælder i endnu højere grad for nogle af de radikale, der sluttede sig til ham, som f.eks. Edvard Brandes og P. Munch. Dermed er den danske liberalismes/radikalismes historie et eksempel på det, som ifølge den franske historiefilosof Michel Foucault skulle være karakteristisk for de forskellige tidsaldrer i ideologisk henseende: at samme epistemer – grundlæggende tankestrukturer – er i højsædet i hver deres tidsalder – uanset hvilke anskuelser folk ellers måtte have. ⁸⁵

Det 19. århundrede er i europæisk sammenhæng karakteriseret ved at være den tidsalder, hvor samfundene får brug for en dekonstruktion, dvs. en nedbrydning af stands- og lavssamfundet; ⁸⁶ det var forudsætningen for, at den moderne form for økonomisk foretagsomhed med dens kommercialisering kunne brede sig, og for, at staten kunne blive moderniseret, så den kunne spille den rolle, som der var brug for i det moderne samfund. Der var altså brug for de politiske og økonomiske ideer, som benævnes liberalisme; de indeholdt dels anvisningerne på, hvorledes dekonstruktionen skulle foregå, dels leverede de legitimeringen heraf med begreber som frihed, lighed og folkets selvstyre.

Danmark var så meget med i den europæiske udvikling, således som

84. Knud Fabricius: »Gennembruddet i dansk Historieforskning og Historieskrivning i 1870'erne og 1880'erne«, *Historisk Tidsskrift*, 10. række V, 1939-41, s. 385-411.

85. Se f.eks. Michel Foucault: *Les mots et les Choses*, Paris 1966.

86. Begrebet skyldes den tyske historiker W. Conze, der bruger det om affeudaliseringen af det preussiske samfund efter dets nederlag til Napoleon i 1806. W. Conze: »Der Spannungsfeld von Staat und Gesellschaft im Vormärz«, W. Conze (Hrsg.): *Staat und Gesellschaft im deutschen Vormärz 1815-1848*, Stuttgart 1962/1970, s. 248ff.

landbrugsreformerne fra slutningen af det 18. århundrede og den faktiske hurtige overgang til selveje viste, at landet havde brug for liberalisme. Det havde det såvel i første som i sidste halvdel af det 19. århundrede. Da nationalliberalismen uddøde/blev opslugt af Højre, opstod der derfor en ny form for nationalliberalisme, anført af den mand, der førte udryddelseskrig mod de gamle nationalliberale, Viggo Hørup.